

Procesna drama i stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta

Haraminčić, Monika

Professional thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:694369>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivs 3.0 Unported/Imenovanje-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
POSLIJEDIPLOMSKI SPECIJALISTIČKI STUDIJ DRAMSKE PEDAGOGIJE**

Monika Haraminčić

**PROCESNA DRAMA I STVARALAČKO
PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA**

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, 8. srpnja 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
POSLIJEDIPLOMSKI SPECIJALISTIČKI STUDIJ DRAMSKE PEDAGOGIJE

Monika Haraminčić

**PROCESNA DRAMA I STVARALAČKO
PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA**

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Maša Rimac Jurinović

Studentica: Monika Haraminčić

Zagreb, 8. srpnja 2024.

ZAHVALA

Zahvaljujem izv. prof. dr. sc. Ivi Gruić, čiji su savjeti, razgovori i usmjeravanja bili ključni prilikom odabira teme i pisanja ovog rada.

Sadržaj

Sažetak

U radu se govori o uporabi dramske metode procesna drama u vježbi nastavnog sadržaja stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta na satu Hrvatskoga jezika u višim razredima osnovne škole. Provedene su četiri procesne drame u dvama razrednim odjelima. Odabrane su teme koje su učenicima bliske, zanimljive i aktualne: savršena škola i nasilje u školi. Provedeni nastavni sati ostvaruju ishode nastavnog predmeta, međupredmetnih tema, a ostvaraju se dramskim tehnikama i metodama. U svakoj su procesnoj drami učenici postavljeni na različite okvire udaljenosti prema teoriji Dorothy Heathcote. Proučavano je kako udaljenost od centralnog događaja utječe na stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta. Analiza je provedena bilješkama s nastavnih sati, usmenom i pisanom provjerom i učeničkim anketama. Primjećuje se da učenici vrlo dobro reagiraju na uporabu dramskih tehnika u nastavi. Primjenom metode procesne drame učenici su se lakše uživali u likove te su uglavnom uspješnije izvršili zadatak stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta.

Ključne riječi: dramske tehnike, hrvatski jezik, okviri udaljenosti, procesna drama, stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta

Summary

The essay discusses the use of drama method process drama during repeating and exercising of teaching content Creative Retelling from a Different Point of View in the Croatian language class in upper grades of primary school. Four process drama were conducted in two class departments. Chosen topics were interesting and familiar to students: the perfect school and school violence. The lessons achieve the outcomes from the school subject, cross-curricular topics using drama techniques and methods. In each process drama students are placed on different distance frame according to Dorothy Heathcote's theory. It was studied how the distance from the central event effects the creative retelling from a different point of view. The analysis was carried out with teacher's notes, oral and written exam, and student surveys. It is noticed that students respond very well to the use of drama techniques in class. By applying process drama method, students became more comfortable with the characters and generally more successfully performed the task of creative retelling from a different point of view.

Key words: creative retelling from a different point of view, Croatian language, drama technique, frame distance, process drama

Sadržaj

1	UVOD	2
2	PROCESNA DRAMA	6
2.1	STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA.....	6
2.2	PROCESNA DRAMA KAO DRAMSKOPEDAGOŠKA METODA	8
2.3	OKVIRI UDALJENOSTI DOROTHY HEATHCOTE	11
3	PROCESNA DRAMA U NASTAVI	15
3.1	PLANIRANJE PROCESNIH DRAMA	15
3.2	OPIS PROVEDBE PROCESNIH DRAMA	22
3.2.1	PROCESNA DRAMA SAVRŠENA ŠKOLA.....	22
3.2.2	PROCESNA DRAMA NASILJE U ŠKOLI	27
3.3	ANALIZA NASTAVNIH AKTIVNOSTI I UČENIČKIH ANKETA.....	35
4	ZAKLJUČAK	41
5	LITERATURA	43
6	PRILOZI	45
6.1	PRILOG 1.....	45
6.2	PRILOG 2.....	46
6.3	PRILOG 3.....	47
6.4	PRILOG 4.....	51
7	ŽIVOTOPIS	62

1 UVOD

Ovaj rad bavit će se analizom provođenja nastavne jedinice *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta* pomoću dramskopedagoške metode *procesna drama*.

Na početku ovoga rada bit će opisan pojam stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta te njegovo mjesto u nastavi Hrvatskoga jezika. Također, ukratko će biti objašnjena *procesna drama* kao dramskopedagoška metoda, porijeklo i dramske tehnike koje su u provedbi uporabljene. Kako bi mogla biti provedena jasna analiza nastavnih sati, bit će objašnjeni okviri udaljenosti Dorothy Heathcote koji su poslužili kao poticaj za spajanje procesne drame sa stvaralačkim prepričavanjem s promjenom gledišta. Provedba nastavnih sati bit će analizirana pomoću bilješki učiteljice i učeničkih anketa.

Pri odabiru teme za završni specijalistički rad u razgovoru s izv. prof. dr. sc. Ivom Gruić nametnula se ideja da povežemo dramske metode u nastavi s jezičnim gradivom iz Hrvatskoga jezika u višim razredima osnovne škole kao manje istraženim područjem dramske pedagogije. *Procesna drama* dramska je metoda koja me intrigira od prvog susreta s njom na 3. Međunarodnom znanstveno-umjetničkom simpoziju dramske pedagogije 2019. kada sam prisustvovala radionici dramske pedagoginje Ive Nemeč *Procesna drama kao mjesto susreta s književnim likom*. Od tada koristim *procesnu dramu* u svom radu u nastavi i u dramskoj grupi, s više ili manje uspjeha. Svaka iduća *procesna drama* uspješnija je u izvedbi, a istovremeno otvara nove ideje, vidike i mogućnosti korištenja u nastavi i dramskopedagoškom radu s djecom. Učenici na *procesnu dramu* reagiraju izuzetno dobro jer im je vrlo prihvatljiv i zabavan taj svijet koji svi zajedno stvaraju i u kojemu se poštuju njihove ideje. Analizom aktualnih nastavnih sadržaja u šestom razredu, učinilo se da bi se moglo povezati nastavnu jedinicu *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta* s okvirima udaljenosti iz *procesne drame* budući da obje sastavnice na neki način mijenjaju gledište učenika. Na raspolaganju sam imala dva paralelna šesta razredna odjela te se činilo zanimljivim provesti iste *procesne drame* u obama s promjenom okvira udaljenosti. Svaki je razredni odjel u jednoj temi bio uronjen u događaj, a u drugoj postavljen na udaljenost od događaja. Teme sam birala tako da budu učenicima bliske i zanimljive, ali da ujedno imaju obrazovnu komponentu te da ostvaruju zadane ishode međupredmetnih tema. Za provedbu *procesnih drama* u nastavnoj jedinici *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta* odabrala sam dvije teme: savršena škola i nasilje u školi. Ideja savršene škole proizašla je iz čestih razgovora na Satu razrednika s jednim od dvaju razrednih odjela o tome čime sve nisu zadovoljni u školi i obrazovnom sustavu te što bi sve promijenili. Naši Sati razrednika često se realiziraju primjenom dramskih metoda, ponekad i samom *procesnom dramom*, te sam vrlo brzo uvidjela da je to

način na koji učenike iskustveno mogu uključiti u problematiku. Učenici tako moraju uvidjeti i stavove i razmišljanja drugih uključenih u proces, a ne samo zagovarati svoje gledište. Tema nasilja u školi, nažalost, vrlo je prisutna u našem obrazovnom sustavu te se činilo kao dobra ideja razraditi ju „iznutra“ s različitim gledišta. „Dramska aktivnost izravan je rezultat sposobnosti igranja uloga - želje da se sazna kakav je osjećaj biti u tuđoj koži.“ (Heathcote 1984: 49)

Željela sam da *procesne drame* međusobno budu različite te da jedna počne nekim oblikom predteksta. *Procesna drama Nasilje u školi* koristi kao poticaj za nastanak priče članak iz novina (Prilog 1.). Tekst koji služi za početak radnje *procesne drame* Cecily O'Neill naziva predtekst. „Idealan predtekst podiže zastor tako što sudionike učinkovito i ekonomično postavlja u čvrst odnos prema potencijalnoj radnji. Može nagovijestiti prethodne i buduće događaje tako da sudionici razviju očekivanja o dramskoj radnji. Predtekst će odrediti i prve trenutke radnje, utvrditi mjesto, atmosferu, uloge i situacije.“ (O'Neill 1995: 22) Novinski članak odmah smješta učenike u dramsku radnju, određuje koji su likovi uključeni i što se dogodilo. Učenici iz te početne pozicije mogu prikazivati prošle događaje spomenute u samom članku, kao i osmišljavati buduće događaje proizašle iz događaja opisanog u članku. „Učinkovit predtekst omogućuje da dramski svijet nastane s neposrednošću koja je karakteristična za najučinkovitije kazališne komade.“ (O'Neill 1995: 137) U *procesnoj drami Nasilje u školi* kao predtekst poslužio je u tom trenu aktualan novinski članak. Predtekst u takvoj temi cijelom je *procesnoj drami* dao težinu jer se nije radilo o nekom slučaju koji se mogao možda nekad negdje dogoditi, već o stvarnom događaju u velikoj blizini naših učenika (šire zagrebačko područje).

U svakoj *procesnoj drami* planirano je da u jednom razrednom odjelu učenici budu uključeni u događaj, a u drugom udaljeni od događaja te da se na osnovi tih razlika analizira uspješnost stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta. Okviri udaljenosti na koje će biti postavljeni učenici odabrani su prema tome kako su se logično uklapali u radnju *procesne drame*. O okvirima udaljenosti bit će više riječi u sljedećem poglavlju.

O korištenju *procesne drame* u nastavi Hrvatskoga jezika govori Iva Nemeč u članku *Prilagodljivost zadanoga modela procesne drame u različitim odgojno-obrazovnim uvjetima* (2018). U spomenutom članku opisuje se provedeno istraživanje u kojemu su u svim razredima od prvog osnovne do četvrtog srednje škole učitelji proveli sat lektire metodom *procesne drame* fokusirajući se na lik. Istraživački podatci prikupljeni su analizom bilježaka učitelja, anketa, videozapisa i razgovora nakon sata. Autorica zaključuje da niži razredi mnogo lakše prihvaćaju ulazak u svijet *procesne drame* i *učitelja u ulozi* te da su razredni odjeli, s kojima se inače provode dramske metode u nastavi, skloniji ovakvom načinu rada. Problemi na

koje je naišla tijekom istraživanja su odbijanje sudjelovanja pojedinih učenika, nemogućnost uključivanja u rad onih koji nisu pročitali djelo, odbojnost učenika i profesora srednjih škola prema određenim zadacima, poput pjevanja, plesa, pokreta. Kao pozitivnu stranu korištenja *procesne drame* u nastavi autorica navodi bolje kognitivno i emotivno razumijevanje lika i lakše približavanje liku. Dean Slavić i Martina Treščec u članku *Primjeri motivacije dramskim izrazom u nastavi hrvatskoga jezika* (2014) navode da dramske metode pomažu učenicima da opušteno govore preuzimajući ulogu. Tako razvijaju govorne vještine bez stresa jer nemaju osjećaj da odgovaraju izravno učitelju. U svom doktorskom radu *Dramski postupci u metodičkom oblikovanju nastave Hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole* (2016) Zrinka Vukojević provodi istraživanje u sedam osnovnih škola Grada Zagreba u devet eksperimentalnih i devet kontrolnih skupina o utjecaju primjene dramskih postupaka na razvoj učeničkih komunikacijskih kompetencija. Istraživanje je provedeno inicijalnom procjenom, pisanjem sastavka, finalnom procjenom i upitnikom. Kontrolna skupina pisala je sastavak u predavačko–prikazivačkoj nastavi, a u eksperimentalnoj skupini prije pisanja sastavka provedena je dramska aktivnost *vođena mašta*. Istraživanje je pokazalo bolje rezultate jezičnih kompetencija u eksperimentalnoj skupini na sadržajnoj i jezičnoj razini. Poboljšanje je veće kod dječaka nego kod djevojčica. Na razini slovomisa nije uočena razlika među skupinama. Sudionici eksperimentalne skupine izražavaju u finalnom upitniku pozitivniji stav prema nastavi Hrvatskoga jezika, aktivnostima povezanim uz dramu i dramskim postupcima. U priručniku *Igrom do sporazumijevanja* (Breber i dr. 2020) mogu se naći prijedlozi provođenja nastavnih sati Hrvatskoga jezika za dvije nastavne jedinice pomoću *procesne drame* ili njenih elemenata. Na primjeru hrvatske narodne pripovijetke *Mala vila* predlaže se vježba jezičnih vještina čitanja, slušanja, govorenja i pisanja. Učenike se u svijet priče uvodi dramskim vježbama *vrste hodova*, *improvizacijama*, *vježbom anđeo i vrag*, *jedan dan u životu lika*, *figura na zidu*, *vrući stolac*, *zamrznute slike*. U središnjem dijelu sata učenici prepričavaju tekst s promjenom gledišta. Preuzimaju uloge likova primjenjujući okvire udaljenosti. Učenici u pisanoj vježbi pišu *stranicu dnevnika* jednoga lika s vremenskim odmakom od deset godina. U navedenom primjeru vidimo vježbu prostornog i vremenskog udaljavanja. Drugi prijedlog osmišljen je oko tematske jedinice *Glagoli*. U motivacijskom dijelu sata korištene su dramske tehnike *vođene mašte* i *improvizacije*. Središnji dio sata zauzima *interaktivni muzej* s izlošcima iz sadašnjosti, prošlosti i budućnosti u koji je uvedena tehnika *učitelja u ulozi posjetitelja*. U pisanoj vježbi učenici pišu *stranicu dnevnika* s vremenskim odmakom od deset godina. Maša Rimac Jurinović u svom doktorskom radu *Procesna drama u kurikulumu suvremene škole* (2018) navodi važnost kroskurikulumske pristupa korištenjem *procesne drame* jer objedinjuje i međupredmetne teme, povezuje prijašnja znanja s novima i ne odvaja odgojne ishode od obrazovnih. Učenici uče argumentirano braniti vlastite stavove, ali i uviđaju kako njihovi postupci utječu na druge

uključene u situaciju. *Procesna drama* iziskuje aktivno uključivanje u rad, suradničko učenje, razvijanje ideja i traženje rješenja.

E. Piazzoli u svom radu *Process Drama and Intercultural Language Learning: an Experience of Contemporary Italy* (2010) navodi da je u korištenju *procesne drame* koristila manipulaciju udaljenošću te zaključuje da joj je cilj bio „... potaknuti sudionike da dožive drugost iz drugačije prostorne, vremenske ili psihološke dimenzije.“ (Piazzoli 2010: 389) Haseman i Rasmussen u svom radu *Researching the Possibilities for Knowing in Process Drama* (2009) opisuju proces provođenja *procesne drame* na radionici sa studentima učiteljskih studija. Radionica se provodila u nekoliko termina te su na trećem susretu iskoristili okvire udaljenosti u kojima su se ranije nalazili polaznici kako bi odgovorili na pitanja gdje su se nalazili kada su naučili nešto novo, što su imali na umu kada su se nalazili na određenom mjestu, što će osoba koju su utjelovili shvatiti o uspjehu i izazovima tijekom idućeg tjedna. Postavljajući sudionike na različite udaljenosti, omogućujemo im da promijene gledište na događaj i lakše dožive osjećaje druge osobe, empatiju ili odgovornost lika koji prikazuju. Okviri udaljenosti su „... različite točke gledišta koje sudionik drame može preuzeti – 'gledište' s kojega ulaze u događaj. Mogu biti izravni sudionici ili mogu preuzeti gledište 'odgovornosti'.“ (<https://www.mantlenetwork.com/frame-distance>)

Cilj je ovoga rada istražiti mogućnost uporabe *procesne drame* kao dramskopedagoške metode tijekom nastavnih sati ponavljanja sadržaja *Stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta* iz područja Hrvatskoga jezika i komunikacije. Kroz dvije različite *procesne drame* analizirat će se usvojenost ishoda nastavnih sadržaja prema tablici vrednovanja, bilješke učiteljice tijekom i nakon provedbe nastavnih sati i učeničke ankete.

2 PROCESNA DRAMA

2.1 STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta usmena je ili pisana aktivnost koja pripada domeni Hrvatski jezik i komunikacija u kurikulumu predmeta Hrvatski jezik u šestom razredu osnovne škole. Vertikalno se nastavlja na nastavni sadržaj stvaralačko prepričavanje iz petog razreda. Ostvaruje se ishodom na razini predmetnog kurikuluma OŠ HJ A.6.1. *Učenik govori i razgovara o pročitanim i poslušanim tekstovima* te OŠ HJ A.6.2. *Učenik sluša tekst, sažima podatke u bilješke i objašnjava značenje teksta*. Razradom ishoda postavljeni su ciljevi sata koje učenik treba usvojiti ovom nastavnom jedinicom: pripovijeda s različitih točaka gledišta; pripovijeda događaje poštujući uzročno-posljedične veze; razlikuje brzinu govorenja: usporena, srednja i ubrzana; razlikuje slušanje usmjereno na cjelovit sadržaj i njegovo razumijevanje i slušanje usmjereno na određene podatke ili poruke; postavlja potpitanja o slušanome tekstu da bi pojasnio razumijevanje; sažima podatke o slušanome tekstu u bilješke i objašnjava značenje teksta; izdvaja važne podatke iz čitanoga teksta; izrađuje plan pisanja: sažima prikupljene podatke, uspoređuje podatke prema važnosti, određuje glavni cilj pisanja s obzirom na svrhu pisanja; raspoređuje sadržaj u skladu sa strukturom: dijelove plana oblikuje u manje cjeline; pripovijeda s različitih gledišta s istaknutim uzročno-posljedičnim vezama. (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html)

Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta podrazumijeva da učenici prepričavaju tekst koji su čitali ili slušali unoseći nove pojedinosti, događaje, osjećaje ili likove te pripovijedaju isti događaj iz gledišta različitih likova u tekstu. Na samom početku upoznavanja sa stvaralačkim prepričavanjem učenicima je obično predložen zadatak mijenjanja početka ili završetka priče ili dodavanja novog događaja ili lika u središnji dio priče. Priču učenici dorađuju pazeći na pojedinosti koje novi događaj ili lik unosi u priču, poput odnosa s drugim likovima, utjecaja na daljnju radnju ili osjećaja koje događaj može pobuditi. Učenicima se u početnoj fazi mogu zadati promjene koje unose poput promjena početka (mjesto radnje, vrijeme radnje, vrsta teksta), kraja (veseli ili tužni završetak, otvoreni završetak) ili novih likova (lik negativca da unese napetost, lik s posebnim moćima, lik koji treba pomoć). Učenici u početku vježbaju stvaralačko prepričavanje na njima dobro poznatim tekstovima poput bajki, omiljenih knjiga, lektirnih djela ili tekstova iz čitanke. Zahtjevniji je oblik aktivnosti stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta. U ovom slučaju učenici, uz već navedene elemente stvaralačkog prepričavanja poput unošenja novih pojedinosti, događaja, likova, osjećaja i promjena dijelova teksta, uzimaju poziciju jednog od likova iz teksta te iz njegovog gledišta pričaju priču. Učenici priču pričaju u prvoj osobi preuzimajući osobine i razmišljanja lika

iz čije pozicije pričaju, uzimaju njegovo gledište. Aktivnost može biti zadana u usmenom ili pisanom obliku te se time može provjeriti učeničko usmeno ili pisano jezično izražavanje i sastavnice koje se po njemu vrednuju. Stvaralačkim prepričavanjem s promjenom gledišta ostvaruje se temeljna ideja propisana kurikulumom za Hrvatski jezik ovladavanja jezičnim kompetencijama čitanja, pisanja, govorenja i slušanja. Od uvođenja kurikuluma u školski odgojno-obrazovni sustav, naglasak se stavlja na razvoj komunikacijskih vještina učenika na materinskom jeziku. Kurikulum za Hrvatski jezik tako navodi: „Preporuke za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda predmetnoga područja Hrvatski jezik i komunikacija: Jezičnim znanjima i jezičnim vještinama poučava se u konkretnim komunikacijskim situacijama da bi se stekla sposobnost djelovanja u stvarnome komunikacijskom okružju. Na temelju stečenoga znanja o jeziku razvija se uporabna funkcija jezika.“ (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html)

Budući da se radi o obliku prepričavanja, stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta vrlo se lako povezuje s nastavom Književnosti i stvaralaštva te Kulture i medija u unutarpredmetnoj korelaciji. Tako se povezivanjem u Književnosti i stvaralaštvu pomoću polaznog teksta, koji može biti književni ili neknjiževni, čitan ili slušan, ostvaruje učenikovo razumijevanje i objašnjavanje značenja teksta te stvaralačko izražavanje prema vlastitom interesu potaknuto doživljajima teksta koje se ostvaruje u nastanku učeničkog rada iz pozicije jednog od likova teksta, odnosno s promijenjenim gledištem. S domenom Kultura i mediji stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta povezuje se uzimanjem za polazni tekst nekog oblika medijskog teksta ili stvaranjem medijskog sadržaja u sklopu vlastitog prepričavanja.

2.2 PROCESNA DRAMA KAO DRAMSKOPEDAGOŠKA METODA

Početak *procesne drame* nalazimo u 70-im godinama 20. stoljeća u zemljama engleskoga govornog područja kada se javljaju nova shvaćanja ciljeva u dramskom radu s djecom te nastaje pokret drame za odgoj u sklopu kojega se oblikuje metoda *procesne drame* kao njegov najistaknutiji koncept. Dramski rad s djecom odvaja se od kazališta te se težište stavlja na korištenje dramske forme za izražavanje, kreativnost i istraživanje odgojno-obrazovnih sadržaja. Najpoznatiji predstavnici takvog načina korištenja drame su Dorothy Heathcote, Cecily O'Neill, Gavin Bolton i John O'Toole. U početku novi je način rada nazivan dramom za odgoj.

U priručniku *Odgoj za građanstvo, odgoj za život – Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse* nalazimo objašnjenje *procesne drame*: „Procesnu dramu možemo smatrati složenom dramskopedagoškom metodom ili štoviše žanrom koji se za svoju izvedbu koristi svim raspoloživim dramskopedagoškim postupcima i tehnikama. Procesna drama nema za osnovni cilj zgotovljavanje kazališne predstave i njezino izvođenje pred publikom, već se prije svega ostvaruje i postoji kao proces skupnoga rada čije etape predstavljaju jednokratne i neponovljive aktivnosti u tijeku dramske obrade nekakvoga ljudskog sadržaja.“ (Čubrilo i dr. 2017: 20)

Pojam *procesne drame* označava da se radi o drami u nastajanju, odnosno u procesu. U nastajanju te drame sudjeluju učenici ili polaznici dramske skupine te voditelj ili učitelj. Ona nije namijenjena izvođenju pred publikom. Težište je takvog načina rada na samom procesu, a ne na konačnom proizvodu, odnosno predstavi. „Za procesnu dramu karakteristično je da čitava grupa najčešće istovremeno ulazi u zamišljeni svijet. Nema promatrača, nema gledatelja. Čitava grupa sudjeluje istovremeno u stvaranju zamišljenog svijeta i rezultat je zajednička kreacija. Želi li u tom stvaranju sudjelovati, i voditelj će ući u ulogu i u zamišljeni svijet.“ (Gruić 2002: 19-20) *Procesnu dramu* karakterizira epizodna struktura. Cijeli se proces dijeli na zaokružene manje cjeline koje omogućuju ostvarivanje raznih zadanih ciljeva poput karakterizacije likova tehnikom *vrućeg stolca*, prikazivanja odnosa među likovima *improvizacijom* ili skakanje u vremenu bez remećenja same strukture. Svi su sudionici aktivni stvaratelji svijeta *procesne drame* u kojem mogu sudjelovati u ulozi ili izvan nje. Prije početka rada učitelj mora odrediti kako je grupa raspodijeljena u kojem trenutku, npr. rade li u malim grupama, parovima, pojedinačno, svi zajedno. Učitelj može u slučaju potrebe za daljnji razvoj radnje pozvati sudionike na dogovor izvan uloga. Takav način rada neće poremetiti strukturu *procesne drame* zbog ranije navedene osobine epizodne strukture. *Procesnu dramu* možemo podijeliti na dva tipa, nastavničku i stvaralačku i dok se nastavnički tip koristi se u odgojno-

obrazovnom procesu u svrhu ostvarivanja ishoda i ciljeva nastave, stvaralački tip koristi se u radu dramskog studija u svrhu razvijanja kreativnosti i poticanja dječjeg stvaralaštva. (Čubrilo i dr. 2017: 20) U ovom radu analizirani su primjeri nastavnčkog tipa *procesne drame* u funkciji ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva tijekom nastavnog sata.

Za *procesnu dramu* neizostavno je **sudjelovanje voditelja ili učitelja** u zamišljenom svijetu. Tu dramsku tehniku nazivamo *učitelj/voditelj u ulozi*. Gavin Bolton učitelja/voditelja u ulozi naziva „nezaobilaznim elementom“ procesne drame (Gruić 2002: 55) Ova dramska tehnika omogućava učitelju da iznutra utječe na radnju i razvoj situacije. Uloga, koju učitelj preuzima, mora osigurati mogućnosti za nastavak ili promjenu radnje. Prilikom samog stvaranja plana *procesne drame* učitelj ne može znati koje će se sve situacije stvoriti tijekom rada stoga treba pažljivo odabrati koje će uloge preuzeti kako bi njima mogao potaknuti razvoj radnje. *Učitelj u ulozi* može biti dio grupe ili izdvojen iz grupe. Njegov status u odnosu na grupu može biti viši, niži ili jednak članovima grupe (Gruić 2002). Iako učiteljima u početku rada može biti nelagodno u preuzimanju uloga, učenici vrlo rado prihvaćaju da učitelj sudjeluje zajedno s njima. Potrebno je na neki način označiti kada učitelj ulazi u ulogu, npr. nekim rekvizitom, promjenom glasa ili nekim zvučnim znakom. „Pojava voditelja u ulozi gotovo u pravilu značajno podiže uvjerljivost zamišljene situacije (osobito ako je uloga dobro odabrana i uvjerljivo uigrana). Voditeljev ulazak u ulogu omogućuje strukturiranje rada na principu dueta: grupa u jednoj okvirnoj ulozi s jedne strane, voditelj u svojoj ulozi s druge.“ (Gruić 2002: 55) C. O'Neill navodi da je najvažnija zadaća *voditelja u ulozi* pronalazak polazne točke, početne slike, poticaja ili interakcije. (O'Neill 1995: 23) Osim toga, „Prednost ove kao i drugih dramskih tehnika jest njihova široka mogućnost primjene u svim nastavnim područjima i predmetima u kojima je moguće koncipirati nastavu kao učenje pomoću dramatiziranih i simuliranih situacija. Nudi začudnost i slobodu igre, razbija ustaljenost forme odnosa između učitelja i učenika, otvara mogućnosti uspostavljanja, proživljavanja i upoznavanja velikoga broja međuljudskih i drugih odnosa, afirmira razmjenu mišljenja i mogućnosti zajedničkoga rješavanja problema.“ (Čubrilo i dr. 2017: 24)

Procesna drama ima **epizodnu strukturu** koja omogućuje prekidanje radnje, ulaske i izlaske iz uloga, mijenjanje uloga, dogovore, na način da se ne ometa sam dramski proces. Kako odrediti granicu epizode? „Granice između epizoda označit će: ulazak ili izlazak iz uloge, promjenu uloge za sudionike ili voditelja, organizacijsku promjenu, promjenu zamišljenog mjesta događaja, vremenski skok u prošlost ili budućnost, promjenu načina oblikovanja radnje.“ (Gruić 2002: 22) Epizodna struktura moguća je jer drama nije namijenjena izvođenju pred publikom te ne treba imati čvrstu poveznicu poput mjesta ili vremena radnje. „Upravo ta epizodna struktura u građenju svijeta čini procesnu dramu idealnom za školu i primjenu u

nastavi jer omogućava da se nekoj predmetnoj ili međupredmetnoj temi posveti onoliko sati koliko je potrebno (...)" (Rimac Jurinović 2016: 58)

Kurikulumski pristup nastavi Hrvatskoga jezika podrazumijeva razvijanje komunikacijskih jezičnih kompetencija, ovladavanje jezikom s uporabnog stajališta te razumijevanje i stvaranje teksta stoga se *procesna drama* kao oblik idealno uklapa u zahtjeve suvremenog odgojno–obrazovnog procesa.

2.3 OKVIRI UDALJENOSTI DOROTHY HEATHCOTE

Pojam okvira udaljenosti u *procesnu dramu* uvodi Dorothy Heathcote prema teoriji koju u svojoj knjizi iznosi Erving Goffman (1974). Goffman navodi da „Svi događaji imaju okvir s obzirom na 'prozor' kroz koji ih promatramo.“ (<https://www.mantlenetwork.com/frame-distance>) John O'Toole u svom djelu *The Process of Drama* (1992) navodi da Goffman nije prvi koji je uveo teoriju okvira u socijalnu analizu ili u dramu. „Skrivenu metaforu 'uokvirivanja' dramske priče nalazimo još kod Sira Philipa Sidneya u njegovoj poznatoj obrani slobode dramatičara (...)“. (O'Toole 1992: 25) Metoda udaljavanja poznata je još od Aristotela, Horacija i Shakespearea pa tako „Heathcote i Carroll slijede Aristotela i Horacija u uočavanju zaštitne funkcije uloge udaljavanja za publiku/sudionike.“ (O'Toole 1992: 112)

U svom radu Dorothy Heathcote pomoću učenja kroz dramu suočava učenike s problemom tako da ih smješta u određenu ulogu. Uz iskustva koja već imaju, učenici pokušavaju otkriti novi pristup problemu te na taj način razvijaju kreativnost i nadograđuju vlastito znanje. „Ona ne koristi djecu da stvaraju predstave. Naprotiv, ona koristi dramu da proširi njihovu svijest, da im omogući da gledaju na stvarnost kroz maštu, da vide ispod površine radnje u smisao. Zainteresirana je, ne za stvaranje predstave s djecom, nego za, kako ona kaže, poliranje djece kroz dramu. Ne gomila informacije, nego im omogućuje da koriste što već znaju.“ (Wagner 1976: 15) Na početku sata obično pita učenike što žele raditi. Od oluje ideja, izabiru jednu oko koje se svi slažu te zatim potpitanjima Heathcote razvija situaciju i s vremenom iskristalizira problem. „Kao što nas Heathcote podsjeća, drama je uvijek o nečemu, ona otvara pitanja od značaja.“ (O'Toole 1992: 100) Učenici su u ulogama koje sami oblikuju i donose vlastite odluke za koje preuzimaju odgovornost. Učitelj također preuzima ulogu te mora vrlo jasnim signalima (rekvizitima, govorom ili kazališnim konvencijama) dati učenicima do znanja da ulazi u ulogu. *Učitelj u ulozi* može ujediniti grupu protiv zajedničkog neprijatelja, usmjeriti učenike prema rješavanju problema ili koristiti ulogu za prepričavanje radnje prije kretanja u iduću etapu rada. Tijekom rada, učitelj i učenici povremeno izlaze iz uloga kako bi se dogovorili oko nastavka ili razriješili eventualne probleme u drami. „Ona [D.H., op.a.] to zove *learning through drama* (učenje kroz dramu). Zamišljeni dramski svijet koncipira se i strukturira tako da se sudionici, ulazeći u njega, suočavaju s problemima koji ih dovode do toga da savladaju ciljane sadržaje. Problemu se uvijek pristupa neizravno, a sudionici su u ulozi koja ih distancira od glavnog događanja.“ (Gruić 2002: 16)

Dorothy Heathcote izdvaja devet okvira udaljenosti koji se određuju prema tome koliko je sudionik udaljen od događaja, a sama idejna začetnica smatra „... da je izbor okvira kroz koji se promatra događanje ključna

točka u radu u ovakvim oblicima. D.Heathcote sastavila je niz okvira kroz koje je moguće promatrati svako događanje. Karakteristično za taj niz jest da je svaki idući okvir sve više udaljen od samog događaja, ali i to da svaki okvir pruža drugu vrstu gledišta.“ (Gruić 2002: 24) Svaki okvir udaljenosti ima svoj naziv i objašnjenje funkcije sudionika u njemu.

„Okvir je zamišljen kao trodimenzionalan, utjelovljujući dvije osobine: površinu i dubinu. 'Površina' je određena dramska konvencija ili stil koji se koristi. U drami u obrazovanju to su obično razne vrste igranja uloga koje ponekad mogu uključivati konvencije glume i kazališne izvedbe i naizgled nedramske aktivnosti koje su ništa manje dramski zadaci. 'Dubina' je udaljenost uloge, odnosno udaljenost, a također i kut gledanja uloge koju preuzima sudionik od središta onoga što Carroll naziva 'centralnim događanjem', događajem koji je središte dramske situacije.“ (O'Toole 1992: 111)

Okvir najbliži događaju je *sudionik (Participant)* te on sudjeluje u samom događaju. Ono što se događa, događa se tom sudioniku. Drugi je okvir *svjedok (Guide)* koji je događaju bio prisutan, ali nije u njega izravno uključen te je vremenski i prostorno od njega udaljen. On iznosi informacije o događaju, ali ga ne analizira. „Svjedok – bio je nazočan samom događaju, ali je događanje sada završilo; svjedok pokazuje kako je događaj izgledao, nalazi se u prostornom i/ili vremenskom odmaku u odnosu na događanje; nije izravno zainteresiran za taj događaj niti je sklon analizi razloga i značenja tog događaja.“ (Gruić 2002: 96) Treći je okvir *zastupnik (Agent)*. Zastupnik je bio prisutan događaju te ga sada reinterpreterira na neki način kako bi pomogao u razumijevanju te zauzima (zastupa) jednu od strana uključenih u događaj. Zastupnik ne ulazi u razloge koji su doveli do događaja. „Zastupnik – bio je nazočan događaju te sad izvještava o događaju kako bi ga se moglo razumjeti; on zastupa neko od gledišta veznih za taj događaj zbog toga je zainteresiran ali ne i sklon analizi razloga koji su doveli do događaja.“ (Gruić 2002: 96-97) Četvrti je okvir *službena osoba (Authority)* koji nije sudjelovao u događaju, nije za njega osobno zainteresiran, ali ga mora analizirati prema službenoj dužnosti. Službena osoba mora analizirati rezultate do kojih događaj može dovesti te donijeti odluke prema svojoj dužnosti. „Službena osoba – nije sudjelovao u događaju, ali funkcija koju obavlja zahtijeva od njega da pronade značenje u događaju; zbog toga rekonstruira najvažnije točke vezane uz događaj; analitičan je i zainteresiran, ali ne osobno, nego po funkciji koju obnaša (i koja ga je dovela do suočavanja s događajem.“ (Gruić 2002: 97) Peti je okvir *ljetopisac (Recorder)* koji nije sudjelovao u događaju, ali pokušava objektivno zabilježiti što se dogodilo za buduće generacije. „Ljetopisac – nije prisustvovao događaju, dokumentira događaj za buduće generacije; želi biti 'objektivan'.“ (Gruić 2002: 97) Šesti je okvir *novinar (Press)* koji nije sudjelovao u događaju, već pokušava sakupiti što više važnih informacija o događaju s raznih strana. Sedmi je okvir *istraživač (Researcher)* koji nije sudjelovao u

događaju, nego s vremenskim odmakom pokušava otkriti što se dogodilo kako bi rasvijetlio događaj. „Istraživač – nije prisustvovao događaju, istražuje što se zapravo dogodilo i kako i zašto; vremenski je značajno udaljen od glavnog događaja.“ (Gruić 2002: 97) Osmi je okvir *kritičar (Critic)* koji nije sudjelovao u događaju, već ga proučava, uspoređuje s drugim događajima i iznosi svoje zaključke i mišljenje. „Kritičar – interpretira događaj.“ (Gruić 2002: 97) Deveti okvir, najudaljeniji od događaja, je *umjetnik (Artist)* koji događaj interpretira i od njega stvara svoju umjetnost. „Umjetnik – transformira događaj u umjetnički čin.“ (Gruić 2002: 97)

Okviri udaljenosti predstavljaju različita gledišta na događaj. Sudionici *procesne drame* mogu biti izravno uključeni ili neuključeni u događaj ovisno o tome gdje se nalaze prema okvirima udaljenosti. Heathcote objašnjava da je za razumijevanje samoga događaja najmanje korisno biti izravno uključen u događaj. U slučaju uključenosti u događaj, sudionik može iznijeti samo ono što je on u tom vremenu i prostoru vidio i doživio. Nema saznanja o drugoj strani priče, ne poznaje širu sliku događaja, ne zna ni kako taj događaj utječe na druge niti kakav će rezultat donijeti u budućnosti. Svaki idući okvir udaljeniji od događaja nudi različite mogućnosti za analizu, interpretaciju i bolje razumijevanje. „Takvi oblici drame u obrazovanju imaju još jednu važnu funkciju. Što je veća udaljenost koju sudionici preuzimaju od izravnog proživljavanja centralnog događaja, to je uloga prirodno manje vezana za događaj. To znači da se unutar fikcionalnog konteksta, odnosno same drame, mogu pojaviti razine gledanja izvana i udaljavanja u razumijevanju teme.“ (O'Toole 1992: 113)

Morgan i Saxton u svojoj knjizi *Teaching Drama A Mind of Many Wonders* (1987: 131) navode da je „Udaljavanje strategija koja dopušta učenicima da pronađu značenje u situacijama koje bi za njih mogle biti preblizu, emocionalno bolne ili neugodne.“ Na taj se način učenici suočavaju s vlastitim problemima ili traumama koje lakše rješavaju s udaljenosti, odnosno preuzimajući ulogu. Navode primjere u kojima se može koristiti strategija udaljavanja, poput analogije (stvaranja slične priče), projekcije, demonstracije i prikaza. U svim primjerima udaljavanjem učenici se stavljaju u poziciju koja im olakšava prolaz kroz tešku ili neugodnu situaciju, poput smrti, bolesti ili zlostavljanja. Učenici prolaze kroz zadatak s emocionalno sigurne udaljenosti, ali svejedno uspijevaju izvršiti zadano, razumjeti i riješiti problem. „Udaljavanje je sredstvo zaobilaznja osjećaja da bi se došlo do osjećaja. To je strategija koja omogućuje učenicima da pronađu smisao u situacijama koje bi svojom neposrednošću mogle spriječiti istraživanje.“ (Morgan-Saxton 1987: 136)

O'Toole također navodi da okvir udaljenosti može imati ulogu zaštite unutar svijeta drame: „Pruža određenu zaštitu od vanjskih posljedica za one koji ulaze u njega. Njegove poruke imaju potpunu

vrijednost samo unutar okvira.“ (O'Toole 1992: 26) Također, autor naglašava i da udaljavanje omogućava voditelju lakše fokusiranje sudionika na centralni događaj, kao i bolje razumijevanje fikcionalnog konteksta, odnosno cijele drame.

3 PROCESNA DRAMA U NASTAVI

3.1 PLANIRANJE PROCESNIH DRAMA

Procesne drame, u kojima će za potrebe ovoga rada sudjelovati učenici, osmišljene su oko dviju tema: savršena škola i nasilje u školi. *Procesna drama Savršena škola* bavit će se idejom postojanja škole koja je savršena u svakom smislu i svima uključenima. U prvoj *procesnoj drami Savršena škola* učenici su izravno uključeni u događaje: osmišljavaju raspored sati, *improvizacijama* prikazuju jedan dan u savršenoj školi, *pišu dnevnik*. Svaki učenik dobiva jedan predmet koji se koristi u savršenoj školi te mora predstaviti čemu je služio. Budući da stiže informacija o zatvaranju škole, osmišljavaju projekt za nastavak rada savršene škole. U drugoj *procesnoj drami Savršena škola* učenici su kao istraživači pozvani da otkriju čemu je služio predmet koji je pronađen. Prikazuju njegovu uporabu *improvizacijama*, *pišu stranicu dnevnika*. Osmišljavaju funkciju za još neke predmete iz savršene škole i oblikuju *muzej predmeta*. *Procesna drama Nasilje u školi* kao polazišnu točku uzima novinski članak (Prilog 1.) koji govori o slučaju vršnjačkog nasilja u jednoj zagrebačkoj školi. U prvoj *procesnoj drami Nasilje u školi* učenici kraćim scenama prikazuju događaje. *Pišu stranicu dnevnika*, prikazuju misli lika i iznose stanje u školi mjesec dana nakon incidenta. U drugoj *procesnoj drami Nasilje u školi* učenici snimaju film prema novinskom članku. *Pišu sinopsis*, dijele uloge i prikazuju scene u prostoru. Filmu daju naslov te izrađuju plakat. Nakon svake *procesne drame* provest će se razgovor s učenicima i anketa.

Procesna drama ostvaruje se brojnim dramskim tehnikama. „Dramske tehnike mogu se definirati kao obrasci sudjelovanja sudionika u nekom trenutku razvoja procesne drame, koji određuju sve (ili gotovo sve) aspekte sudjelovanja.(...) Svaka dramska tehnika određuje ulaze li likovi u dramsku fikciju ili ostaju na rubu dramskog svijeta, definira kako se odigrava ili obrađuje neki trenutak u razvoju radnje, određuje koju vrstu angažmana sudionika potiče i, konačno, raspodjeljuje grupu na određeni način. Zbog svega toga uporaba dramskih tehnika značajno olakšava stvaranje procesne drame.“ (Gruić 2002: 41) U *procesnim dramama*, koje opisuje ovaj rad, bit će korištene sljedeće dramske tehnike: *vođena mašta*, *improvizacija*, *stranica dnevnika*, *zamrznute slike*, *muzej likova*, *unutrašnji monolog*, *intervju*, *anđeo i vrag*, *tunel misli*, *crtanje*, *davanje naslova*, *učitelj u ulozi*.

U *procesnoj drami Savršena škola* na početku će se učenici *vođenom maštom* uključiti u svijet koji stvaraju kroz *procesnu dramu*. „Sudionici se nalaze u zamišljenoj situaciji kroz koju ih vodi voditelj (...)“ (Gruić 2002: 42) „Tijek vježbe treba biti takav da se igrače postupno i logično vodi kroz zamišljene prostore, situacije i događaje. (...) Važna uputa: treba zadavati što više osjetilnih zadataka jer se time potiče osjetilno

pamćenje, doživljajnost i osjećajnost sudionika. Nakon vježbe, kada igrači otvore oči, korisno je pitati ih što su zamišljali.“ (Čubrilo i dr. 2017: 34) Uloga je *vođene mašte* u ovoj *procesnoj drami* uvođenje u dramski svijet i pobuđivanje osjetila kod učenika.

U svim će *procesnim dramama* biti korištena tehnika *pripremljene grupne improvizacije*. Time će učenici prikazati dramski svijet iznutra, preuzimajući uloge likova koje prikazuju. Na taj se način uživljavaju u dramski svijet i osobno proživljavaju problem koji obrađuju. „Sadržaj improvizacije može biti zadan u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o razlogu zbog kojeg se u određenom trenutku izvodi pripremljena improvizacija. Na taj je način moguće definirati neke aspekte priče (biografiju nekog lika, događaje nekog dana koji su doveli do toga da lik upravo tako odluči učiniti nešto važno i slično), istražiti kako se neki događaj zaista dogodio, pronaći način kako ga prikazati nekome itd.“ (Gruić 2002: 46) „Igrači su u pravilu u nekoj dogovorenoj ulozi. Sudionici koji ne igraju bit će gledatelji improviziranoga prizora (To je također uloga: da budu pažljivi promatrači!), što znači da će radni prostor biti podijeljen na gledalište i scenu (prizorište). Tijekom improvizacije voditelj/voditeljica je prvenstveno pažljivi promatrač, ali on/ona može i treba dati dodatne upute i zadati nove okolnosti ako improvizacija krene krivim tijekom ili ako se radnja ne razvija, nego ostaje na mrtvoj točki.“ (Čubrilo i dr. 2017: 52)

Smrznute slike (zamrznuti prizor/žive slike/zaustavljeni prizor) bit će uporabljene na početku *procesne drame Nasilje u školi* u verziji u kojoj su učenici uronjeni izravno u događaj. Time će svaka grupa ili par pokazati na jednostavan način odvijanje cijelog događaja. Prizor će započeti pljeskom. *Smrznute slike* predstavljat će i polazišnu točku u tehnici *muzeja likova*. „Osnovno pravilo pri oblikovanju zamrznutoga prizora zahtjeva od igrača da, nakon što je dogovorena podjela uloga, znaju koji lik utjelovljuju i da se nastoje uživjeti u nj, u način razmišljanja i ponašanja lika te da u skladu s prihvaćenom ulogom sudjeluju u dramskoj aktivnosti.“ (Čubrilo i dr. 2017: 24-25) „Na znak *Akcija!* svi likovi ožive i zamrznutu sliku pretvaraju u improvizirani prizor događaja čiji su zaustavljeni trenutak prethodno uprizarili. Neka se u improviziranom prizoru igrači nastoje prirodno i uživljeno ponašati, jer jedino na taj način mogu steći iskustvo i razumijevanje kako je to biti 'u tuđim cipelama' lika čiju su ulogu preuzeli. Improvizacija traje dok je voditelj ne prekine.“ (Čubrilo i dr. 2017: 25-26) Osim kao uvod u *improvizaciju* ili *monolog lika*, *smrznute slike* mogu se uporabiti i kao podsjećanje učenika na aktivnosti s prethodnog sata: „... bez straha da ćemo previše predviđenoga vremena potrošiti na podsjećanje učenika na ono što su radili i gdje su stali jer izmjenom, primjerice, smrznutih slika daje se u vrlo kratkom vremenu sažetak svega što se napravilo do tada.“ (Rimac Jurinović 2016: 58)

Tehnika *intervjua* bit će korištena kao usmena provjera usvojenosti gradiva *Stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta*. Ova je tehnika pogodna za gradivo ovih nastavnih sati jer se učenici lakše uživljavaju u lik kada imaju sugovornika koji im postavlja izravna pitanja vezana za događaj te tako prepričavaju događaj s gledišta svog lika ni ne primjećujući da su u vježbi ili provjeri. Učenici koji u *improvizacijama* predstavljaju likove službenih osoba ili stručnjaka, u *intervjuu* će dati službeni iskaz. „Postupak se još naziva i reportaža, a možemo ga smatrati inačicom pripremljene improvizacije, no kojoj je kao dopunska zadaća pridodan zahtjev za odabirom priopćajnog žanra u kojem će prikaz/izvješće o događaju biti izvedeno. Sudionici u malim skupinama, a mogu i individualno, igranjem uloga (novinara-reportera, policijskoga glasnogovornika, svjedoka događaja i sl.) oblikuju izvješće o nekome događaju (izmišljenome ili zbiljskome, povijesnome ili suvremenome, iz priče, bajke ili mita i sl.) koristeći se različitim priopćajnim žanrovima. Ako se radi o događajima iz suvremenoga života, to može biti npr. televizijski reportažni prikaz (uživo ili snimka); okrugli stol s pozvanim sugovornicima u TV-studiju (stručnjacima, političarima, običnim građanima i sl.); snimka razgovora i intervjua sa svjedocima ili protagonistima; izvješće spikera ili komentatora u TV-dnevniku (...)“ (Čubrilo i dr. 2017: 38) „Ovim postupkom primijenjenim u nastavne svrhe, osim kvalitetnijega uvida i učenja o problemu koji se prorađuje te njegovoga socijalnog, kulturnog i povijesnog kontekstualiziranja, učenici prije svega uvježbavaju vještine javnoga nastupanja i razvijaju osobne izražajne sposobnosti (govorne, jezične, gestualne i kinestetičke), čime stječu veću spremnost i bolju motivaciju za sudjelovanje u javnoj komunikaciji i iznošenje vlastitih stavova.“ (Čubrilo i dr. 2017: 38)

Pisana provjera stvaralačkog prepričavanja bit će provedena pisanjem *stranice dnevnika* ili pisanjem izvješća službene osobe o događaju. Ova je tehnika odabrana jer je jedna od rijetkih dramskih tehnika koja podrazumijeva pojedinačni pisani rad, a idealno se uklopila u sve *procesne drame*. Samostalnim pisanjem u prvoj osobi učenici će ujedno i promišljati o događaju i o svom mjestu u priči. „Refleksivnost je u procesnoj drami izrazito važna, ali ne podrazumijeva samo govorno uobličavanje misli sudionika, već nudi niz mogućnosti upotrebom dramskih tehnika (npr. *smrznute slike*) ili pisanjem dnevnika, crtanjem nacрта i slično.“ (Rimac Jurinović 2016: 59)

U *procesnoj drami Nasilje u školi* bit će korištena dramska tehnika *anđeo i vrag* u verziji događaja kada su učenici vremenski i prostorno bliže samome događaju. Uloga je tehnike osvijestiti među učenicima da događaj može krenuti i u nekom drugom smjeru te da u svakoj situaciji i za svakog sudionika moramo biti svjesni da ima pozitivne i negativne osobine. Učenici u ulozi anđela ili vraga imat će zadatak i potruditi se da imaju što jače argumente. „U ovoj inačici tehnike misli naglas imamo najmanje tri igrača. Dva igrača, od kojih jedan predstavlja Vraga, a drugi Anđela, svaki sa svojim uvjerenjima i stavovima, raspravljaju o

nekom pitanju ili problemu koji predstavlja dilemu za lik glavne osobe, koju igra treći igrač, i nastoje ju uvjeriti da postupi prema njihovom savjetu. Za odvijanje vježbe važno je poštivanje redosljeda govorenja. Najprije govore jedan za drugim Anđeo ili Vrag, iznose svoje stavove i argumente o tome što je najbolje za glavnu osobu, a tek onda glavna osoba govori svoju repliku, koja može biti zaključak, ali i novo pitanje ili dilema.“ (Čubrilo i dr. 2017: 46)

Na dramsku tehniku *anđeo i vrag* u istoj će se *procesnoj dram*i nadovezati dramska tehnika *tunel misli*. Ovom su dramskom tehnikom svi učenici uključeni u promišljanja i dileme glavnoga lika te svi moraju zauzeti stranu replikom koju će izreći. „I ovaj je postupak inačica tehnike misli naglas, a poznat je pod još nekoliko naziva: tunel misli, špalir nagovora, zidovi koji govore, ovisno o načinu kako se vježba izvodi ili pak o zadaći koja se njome želi ostvariti. U osnovnome obliku lanac misli izvodi se tako da skupina igrača preuzima ulogu glasova ili misli koje neki lik čuje ili zamišlja. To mogu biti glasovi i misli njegove savjesti ili pak misli – tvrdnje ugodne i neugodne, savjeti i preporuke, ali i predbacivanja i zamjerke – drugih likova koje je glavni lik čuo, doživio ili zamišlja da bi mu ih drugi likovi mogli uputiti.“ (Čubrilo i dr. 2017: 46)

Tehnike *crtanja* plakata za film i *davanje naslova* filmu poslužit će za učeničko izražavanje doživljaja nakon aktivnosti koje su provedene. „Cilj ove aktivnosti najčešće se svodi na pronalaženje značenja: naslov će vjerojatno biti plod razmišljanja o tome što je u slici, improvizaciji, reportaži najvažnije. S druge strane, davanje naslova može poslužiti kao pokušaj simboličke nadogradnje.“ (Gruić 2002: 50) Reason navodi da nam „... crtanje omogućuje da iskustvo pretvorimo u smisao, bolje razumijemo sjećanje i organiziramo osjećaje, ideje i misli. Crtanje nam pomaže da bolje pogledamo i razmislimo o onome što vidimo. Kroz crtanje možemo istraživati i učiti o kvalitetama onoga što smo vidjeli – bilo da je to oblik, struktura, uzorak, tekstura, igra svjetla ili položaj predmeta u prostoru. Otkrivajući nam ono što smo vidjeli, crtež nam može pomoći da izvan imenovanja dijelova dođemo do temeljnih kvaliteta prizora ili biti lika. Crtanje nam pomaže promišljati i tumačiti iskustvo i možda postići nove uvide. Crtanje razvija ideje, od početne faze do oblika. Ponekad se iz nacrtanih oznaka pojavi ideja.“ (Reason 2010: 123)

Postavljanje učenika u *muzej likova i predmeta* iz *Savršene škole* i snimanje filma o *Nasilju u školi* uokviriraju će jedan dramski svijet drugim dramskim svijetom. „... ovakvo se uokvirivanje jednog dramskog svijeta drugim često koristi u procesnoj drami osobito u onim oblicima koji su usmjereni na prorađivanje nekih konkretnih obrazovnih sadržaja. No, kazalište u kazalištu, drama u drami ili uloga u ulozi, stari su kazališni i dramski postupci koji su osobito zanimljivi drami 20. stoljeća, gdje se najčešće rabe za poigravanje s odnosom stvarnosti i iluzije. Kroz srodne oblike propituje se forma, postavljaju pitanja o samom dramskom mediju. Uokvirivanje jednog dramskog svijeta drugim u procesnoj drami uvijek služi i tome da se ta dva

svijeta dovedu u međudodnos: jedan se istražuje drugim, pronalaze se srodnosti i razlike.“ (Gruić 2002: 79-80)

Učiteljica u ulozi karakteristična je dramska tehnika za *procesnu dramu*. Učiteljica preuzima neku ulogu u događanju obično kako bi uvela učenike u priču, potakla napetost, razriješila problem ili izvela vremenski ili prostorni skok bez većih problema. Učenici, s kojima se provode ove *procesne drame*, navikli su na korištenje dramskih metoda u nastavi, a brojni su i polaznici školske dramske skupine te su se već susreli s dramskom tehnikom *učiteljice u ulozi*. Fizičke oznake uloga bit će minimalne i funkcionalne te neće izazvati preveliko iznenađenje. „I za vrijeme sastanka i za vrijeme rada u manjim grupama voditelj, želi li zajedno sa sudionicima biti u zamišljenom dramskom svijetu, mora ući u ulogu. Tako može sudjelovati u kreiranju dramskog svijeta iznutra. Voditeljev ulazak u ulogu utječe na bolje prihvaćanje zamišljene situacije, pridonosi uvjerljivosti. Osim toga, razne uloge koje igra voditelj proizvode razne reakcije grupe.“ (Gruić 2002: 45)

Učitelj u ulozi može i ne mora biti dio grupe. Također, *učitelj u ulozi* može biti u odnosu na ostale članove grupe višeg statusa, nižeg statusa ili istog statusa kao i ostali. Kao tipovi uloga učitelja razlikuju se vođa, autoritarni vođa, protivnik, pripadnik grupe, glasnik i bespomoćan član grupe. Pri odabiru uloga za učitelja potrebno je voditi računa koji će tip uloge najbolje odgovarati radnji, cilju koji se želi postići, kao i kako će ga prihvatiti skupina s kojom se radi. U *procesnoj dramu Savršena škola učiteljica u ulozi vodiča*, glasnika i tajnog agenta neće biti dio grupe, a kao kustos pripadat će grupi. U *procesnoj dramu Nasilje u školi* učiteljica u ulozi novinara neće pripadati grupi, ali kao redatelj filma bit će dio grupe. *Učiteljica u ulozi vodiča* u savršeni svijet odmah na početku uvest će učenike u temu i događaje. Na početku ona ne pripada grupi jer grupa ustvari ni ne zna o čemu se radi, odnosno ne znaju da će i sami ubrzo postati dio svijeta o kojemu im učiteljica govori. *Učiteljica u ulozi* u ovoj početnoj situaciji preuzima ulogu vođe iako će se kasnije povući i pustiti da učenici sami usmjeravaju radnju. Pojavit će se ponovo tek na kraju kako bi vratila učenike u stvarni svijet i time zaokružila priču u kojoj su sudjelovali. „Vođa može biti kralj, voditelj misije, glavni istraživač – bilo koji predvodnik grupe. Ovaj tip uloge visokog statusa i autoriteta ne suprotstavlja voditelja u ulozi grupnoj ulozi sudionika. Izbor ovakve uloge daje voditelju mogućnost da priču razvija iznutra, da unošenjem novih podataka potakne razvoj radnje, da postavljanjem pravih pitanja potakne sudionike na kreativan prinos situaciji. Istovremeno, omogućuje mu punu kontrolu nad razvojem događanja, što je ujedno i najbolja i najlošija strana ovakvog izbora.“ (Gruić 2002: 58)

Učiteljica u ulozi glasnika i tajnog agenta ima ulogu pokretanja radnje u određenom smjeru, odnosno prelaska na novu aktivnost u kojoj se učenici trebaju potruditi za opstanak svoje savršene škole. Uloga

glasnika i tajnog agenta mnogo efektivnije potiče učenike na novu aktivnost jer bi u suprotnom svi trebali izlaziti iz uloga kako bi bio objašnjen nastavak procesa. „Glasnik ili pregovarač nikada nije član grupe, niti to želi postati. On dolazi s novostima, govori u ime nekog drugog. Ovu ulogu voditelj može uporabiti ako želi unijeti problem, a ne želi izazvati izravan sukob s grupom.“ (Gruić 2002: 60) *Učiteljica u ulozi* kustosa i redatelja pripada grupi, nema više informacija nego ostali članovi grupe i teško može utjecati na razvoj događaja. „Voditelj je naprosto ravnopravan član grupe, ni bolji ni moćniji od ostalih. Uklopljen je u grupu s jednakim statusom kao i ostali članovi. Kada voditelj igra ulogu ovoga tipa, dobrim dijelom prepušta inicijativu i odgovornost grupi. Njegovo (eventualno) uvođenje novih podataka, davanje sugestija ili lagano skretanje radnje sudionici ne primjećuju. Igrajući ovakvu ulogu voditelj se mora pomiriti s činjenicom da nema kontrolu nad razvojem radnje, što znači da mora prihvatiti smjer koji sudionici nude. Ovo je sasvim sigurno najneprimjetnija uloga koju voditelj može odigrati, što ne znači da je najmanje efektivna. Ona omogućuje da sudionici djeluju slobodno, a voditelju daje minimalnu kontrolu nad situacijom.“ (Gruić 2002: 59) *Učiteljica u ulozi* novinara ne pripada grupi te je njena uloga potaknuti učenike na prepričavanje s promjenom gledišta.

Važna su osobina *procesne drame grupne uloge*. *Grupna uloga* znači da više sudionika preuzima zajedničku ulogu, npr. učenika u razredu, susjeda, građana. Iz te se *grupne uloge* tijekom rada, naravno, mogu individualizirati pojedini karakteri. „Sudionici preuzimaju uloge i na taj način ulaze u zamišljeni dramski svijet. Te uloge su često, moglo bi se reći i najčešće, grupne, što znači da čitava grupa sudionika ulazi u jednu zajedničku, labavo definiranu grupnu ulogu (...) Igranje takve uloge ne bi trebalo biti zahtjevno, budući da je uloga svedena na jednu funkciju.“ (Gruić 2002: 19) Pri oblikovanju uloge u dramskoj aktivnosti razlikujemo sedam stupnjeva:

1. Javno uobičajeno ja,
2. Ja kao dio skupne uloge,
3. Jednostavna individualizirana uloga,
4. Tipizirana skupna uloga,
5. Prepoznatljiv društveni tip s individualiziranim značajkama,
6. Prepoznatljiv karakter i
7. Složeni karakter.

„U dramskom radu za potrebe nastave, npr. u nastavnoj procesnoj drami, uloge su pomoćno sredstvo, a ne cilj. Dakle, cilj nije dobro odigrati ulogu, tj. dobro glumiti, već je cilj poduka sudionika/učenika kroz iskustveno učenje omogućeno dramskim metodama, od kojih je među najvažnijima *igranje uloga* te, još

uže, *gluma* kao jedna od njezinih inačica.”(Krušić 2020) U radu na nastavničkoj *procesnoj drami* učenici najčešće postižu drugi stupanj, Ja kao dio skupne uloge na kojemu se od njih očekuje „da prihvate skupnu ulogu (profesionalnu, društvenu i sl.) koja od njih ne zahtijeva nikakvu izražajnu transformaciju (u tijelu ili govoru).” (Krušić 2020)

Grupne uloge u procesnoj drami Savršena škola ostvaruju se kao učenici koji putuju u savršenu školu i kao istraživači u drugoj verziji koji moraju otkriti kako je savršena škola izgledala. U *procesnoj drami Nasilje u školi* *grupne* će se *uloge* ostvariti kao učenici u razredu i likovi uključeni u snimanje filma. Uloge će se zatim individualizirati u idućim aktivnostima poput *improvizacija* kada učenici preuzimaju ulogu koja je dio skupine.

Učenici će tijekom provedbe ovih *procesnih drama* biti podijeljeni u grupni rad, rad u paru i individualni rad. U grupnom radu i radu u paru odigrat će *improvizacije* i dramske vježbe koje podrazumijevaju više sudionika, poput *tunela misli, anđela i vraga*. Individualni rad bit će ujedno i provjera usvojenosti gradiva koje se ponavlja te će se provesti u obliku usmenog pripovijedanja ili *pisanja dnevnika*.

U prvoj inačici *procesne drame Savršena škola* učenici će biti izravno uključeni u događaj i nalazit će se na okviru udaljenosti sudionika. Tijekom *pisanja stranice dnevnika* nalazit će se na okviru udaljenosti zastupnika. U drugoj inačici učenici će biti vremenski i prostorno udaljeni od centralnog događaja i nalazit će se na okviru udaljenosti istraživača veći dio *procesne drame*. *Stranicu dnevnika* pisat će iz okvira udaljenosti ljetopisca.

U prvoj inačici *procesne drame Nasilje u školi* učenici će biti postavljeni na više okvira udaljenosti ovisno o ulozi njihovih likova u priči. Žrtva i napadač bit će postavljeni na okvir udaljenosti sudionika jer su izravno uključeni u događaj. Očevidac će biti postavljen na okvir udaljenosti svjedoka, zaključani učenici, učiteljica i pomoćnik u nastavi bit će na okviru udaljenosti zastupnika. Ravnateljica, pedagoginja, psihologinja, liječnik, policajac te predstavnici Ministarstva i Centra za socijalnu skrb bit će postavljeni na okvir udaljenosti službene osobe. Roditelji će biti postavljeni na okvir udaljenosti kritičara.

U drugoj inačici učenici će biti postavljeni na okvir udaljenosti umjetnika.

3.2 OPIS PROVEDBE PROCESNIH DRAMA

Tijekom provedbe ponavljanja nastavne jedinice *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta*, održana su četiri nastavna sata primjenom metode *procesne drame* u dvama paralelnim odjelima šestog razreda. Nastavni sati održani su u sklopu nastave Hrvatskoga jezika u lipnju 2023. godine u dvama razrednim odjelima šestog razreda u Osnovnoj školi Antuna Gustava Matoša u Zagrebu. Svaki je razredni odjel sudjelovao u dvjema *procesnim dramama* s različitim okvirima udaljenosti. Svaka je *procesna drama* obuhvatila dva nastavna sata. Osmišljene su dvije *procesne drame* s različitim točkama udaljenosti od središnjeg događaja. Učenici s kojima su provedeni ovi nastavni sati, koriste dramske metode u nastavi od početka petog razreda te su navikli na takav način rada.

3.2.1 PROCESNA DRAMA SAVRŠENA ŠKOLA

Prva *procesna drama* osmišljena je pod nazivom *Savršena škola*. U prvom razrednom odjelu učenici su bili izravno uključeni u stvaranje i rad savršene škole. Razredni odjel broji dvadeset i jednog učenika, jedan se učenik školuje po individualiziranom odgojno-obrazovnom pristupu. Uključen je u razredni odjel, ima dobru komunikaciju s vršnjacima, vrlo aktivan, obavlja sve zadatke uz dodatne upute ili produženo vrijeme. Na prvom satu *procesne drame* bilo je prisutno devetnaest učenika.

Tijek aktivnosti:

Učiteljica u ulozi vodiča uvodi učenike u savršeni svijet u kojemu se nalazi i savršena škola. Učiteljica daje učenicima upute za putovanje. Na stolu učenike čeka nekoliko predmeta koje će koristiti prema uputama (bombon, papirić, predmet). Učenici se moraju udobno smjestiti, pojesti bombon koji im je ponuđen, opustiti se i pratiti upute. *Učiteljica u ulozi* vodi učenike kroz putovanje dramskom tehnikom *vođene mašte* do trenutka slijetanja na savršeni svijet: *Na stolu ispred vas nalazi se vrećica. U njoj je nekoliko predmeta. Otvorite vrećicu. U njoj ćete naći nešto slatko. Izvadite bombon i ponovo zatvorite vrećicu. Ovo je bombon koji će vas odvesti u čarobni svijet. Pojedite bombon, udobno se smjestite i zatvorite oči. Odletjet ćemo sada u svijet mašte. Možda ćete osjetiti male turbulencije, ali sve je pod kontrolom. Letimo... Razmislite kako bi izgledao vaš savršeni svijet. Gdje bi se nalazio, tko bi bio s vama, što biste radili? Mi sada letimo u savršeni svijet u kojemu se nalazi i savršena škola. Ta je škola sve što vi želite da bude. Razmislite kakva bi za vas bila savršena škola. Što biste učili? Koliko biste vremena tamo provodili? Pripremite se za slijetanje. Lagano se razbudite i otvorite oči. Dobro došli u savršenu školu.*

Učiteljica u ulozi koristi olovku u obliku cvijeta koju drži ispred sebe. Učenici predmet poznaju od ranije i vrlo dobro reagiraju na njega. Učenici su prihvatili ideju da zatvorenih očiju nekamo putuju, početak rada omela je dekoncentracija zbog vrećice s bombonima i predmetima. Na početku *vođene mašte* učenik, koji se te školske godine pridružio razrednom odjelu, otvara oči i nesigurno se smije jer se nije vjerojatno ranije susretao s takvim oblikom rada. Nakon slijetanja u savršenu školu, jedna učenica komentira da ju ipak nije tako zamišljala.

Učiteljica i učenici izlaze iz uloga i dogovaraju se koji će se školski predmeti poučavati, kako će biti organizirana nastava i aktivnosti. Učiteljica navodi učenike da, iako se naziva savršena, to je još uvijek škola i učenici moraju steći neophodno obrazovanje. Učenici uglavnom navode predmete koje i inače uče u školi, predlažu da neki predmeti budu obvezni (Hrvatski jezik, Matematika, Priroda, Engleski jezik), a ostali izborni. Raspravljaju hoće li izborne predmete birati već u prvom razredu ili kasnije prema vlastitim afinitetima.

Nakon dogovora vraćaju se u uloge i dijele u skupine prema boji papirića koji su pronašli na svom stolu. Svaka će se skupina dogovoriti oko rasporeda sati jednog dana u tjednu te predstaviti u obliku kratke *improvizacije* kako učenici provode vrijeme. Učenici su podijeljeni u pet skupina. Četiri skupine imaju četiri člana, a jedna skupina tri člana. Prva skupina prikazuje *improvizaciju* na satu Tjelesne i zdravstvene kulture. Učenici u *improvizaciju* uglavnom uključuju situacije iz svog školskog života, poput trčanja, nezadovoljstva ocjenama zbog rezultata, uživanja u slobodnim aktivnostima na satu. Druga skupina predstavlja detaljniji raspored. Zamislili su da je nastava ujutro te počinje u devet sati. Također imaju sat Tjelesne i zdravstvene kulture na kojem se razgibavaju. Tijekom odmora imaju organizirano jelo, zatim imaju sat Matematike na kojem prikazuju da vlada disciplina, a na satu Hrvatskoga jezika odgovaraju glagolske oblike. Nastavni dan završava Satom razrednika na kojemu opravdavaju izostanke te objašnjavaju zašto kasne na nastavu. Treća skupina također organizira početak nastave u devet sati, po rasporedu zamišljaju Engleski jezik, Matematiku, Fiziku, Prirodu i Tjelesnu i zdravstvenu kulturu. Između sati su odmori od deset, trideset ili šezdeset minuta. U *improvizaciji* prikazuju neke njima zanimljive situacije, poput pogađanja vokabulara na Engleskom jeziku ili korijena na Matematici. Pogrešno određuju Fiziku i Kemiju jer ne poznaju predmete, a na Prirodi traže ekološki otisak te izazivaju smijeh ostalih. Tjelesna i zdravstvena kultura prikazana je kao slobodan sat u kojemu se svatko igra loptom one aktivnosti koju želi. Četvrta skupina također odabire za prikaz sat Tjelesne i zdravstvene kulture na kojem ispravljaju ocjene, a zatim uživaju u igri graničara. I peta skupina organizira početak nastave u devet sati uz dopušteno kašnjenje. Njihov raspored obuhvaća Sat razrednika, Tjelesnu i zdravstvenu kulturu, sat igranja, 45 minuta odmora, Likovnu

kulturu, predmet koji izaberu između ostalih školskih predmeta i kreativni sat. Skupina u *improvizaciji* prikazuje razgibavanje na satu Tjelesne i zdravstvene kulture. Ovom aktivnosti završio je prvi sat *procesne drame*.

Drugi sat provedbe *procesne drame Savršena škola* održan je nakon nekoliko dana kada po rasporedu imaju Hrvatski jezik. Na početku sata učenici izvan uloga ponavljaju što su radili na prethodnom satu. Na ovom je nastavnom satu prisutno trinaest učenika. Učiteljica zadaje aktivnost *pisanja stranice dnevnika* kako su proveli dan u savršenoj školi. Učenici nakon desetak minuta predaju radove. U svojim dnevnicima svi opisuju dan proveden u školi kao izuzetno zabavan te navode uglavnom školske predmete koje su odabrali za raspored sati u *grupnoj improvizaciji*. Dvanaest učenika uklapa sat Tjelesne i zdravstvene kulture u svoj dan u savršenoj školi te na njemu provode aktivnosti prema vlastitim interesima poput košarke, nogometa i igranja graničara. Pet učenika navodi da imaju dugi odmor u trajanju od 30 minuta do sat vremena. Tri učenika spominju da su tijekom školskog dana išli na izlet, od toga dvoje u vodeni park, a jedna učenica navodi da su dogovarali izlet koji je planiran za idući tjedan. Tri učenika u dnevniku navode kao poseban sat jedan sat igre na kraju nastavnog dana. Kreativni sat kao nastavni predmet navodi jedna učenica te se na njemu izrađuju drvene kućice. Jedna učenica na kraju nastavnog dana navodi zabavu u pidžamama, a jedna učenica u dnevniku opisuje da su na satu Hrvatskoga jezika putovali u savršeni svijet. Neki učenici u nastavni dan uklapaju aktivnosti po vlastitim afinitetima poput crtanja uz glazbu, jahanja, pokusa, učenja o stranim zemljama.

Učiteljica u ulozi glasnika sa smotanim papirom u rukama donosi odluku da se savršena škola mora zatvoriti zbog prevelikih troškova. Učenici imaju priliku izraditi projekt kojim će pomoći financiranje škole. U skupinama smišljaju projekt i kratko ga prezentiraju. Podijeljeni su u tri skupine, dvije imaju četiri člana i jedna skupina ima pet članova. Nakon desetak minuta dogovora učenici odabiru glasnogovornika skupine koji iznosi njihovu ideju. Prva skupina planira organizirati zabavu i pozvati poznate ljude da im predstave važnost savršene škole i potaknu ih na financiranje, a zatim će proširiti informaciju i društvenim mrežama. Druga skupina planira poslati poslovne ponude raznim tvrtkama da financiraju školu, a oni će zauzvrat reklamirati tvrtku putem raznih školskih projekata. Treća skupina predlaže da svaki učenik mjesečno donira jedan euro te da učenici preuzmu neke poslove u školi poput čišćenja i uređivanja okoliša kako se ne bi na to trošio novac te da se pojača rad školske zadruge koja može prodavati svoje proizvode. Učiteljica i učenici izlaze iz uloga i dogovaraju se koji će projekt prikazati glasniku. Izabran je projekt prve skupine.

Učiteljica u ulozi glasnika predlaže da svaki učenik preda jedan predmet koji igra veliku ulogu u funkcioniranju savršene škole te to također predstavi Vijeću za odlučivanje o nastavku rada škole. Učenici

osmišljavaju što bi predmeti koje su dobili na početku mogli predstavljati. Svaki će učenik predstaviti predmet, a priču će govoriti u prvoj osobi. Učenici imaju desetak minuta za pripremu. Učenica koja je dobila predmet spužvicu, priča da je ona magična stvar koja može mijenjati oblik i funkciju pa tako može biti narukvica koja grije, olovka ili lopta. Izrađena je u sklopu školske zadruge. Učenik koji je dobio ključ, govori da on može otvoriti sva vrata i sve ormariće u školi. Učenik koji ima lampicu, objašnjava da on štedi energiju i uključuje se po potrebi. Također može se staviti na glavu i predstavljati svjetlosne naočale. Učenica koja ima olovku, govori da ona ima ugrađene solarne panele što omogućava beskonačno tinte, a ono što nacrtá, postaje stvarnost. Učenica koja ima novčanik, govori da može pretvoriti velike stvari u male i tako ih pospremiti, a ono što se izvadi, poveća se do stvarne veličine. Učenik koji ima predmet naočale, objašnjava da su to naočale kojima učitelji otkrivaju da netko vara na ispitu. Učenik koji ima bedž, govori da je funkcija bedža obrana. Učenica koja ima šarene magnete, navodi da, kada se spoje, stvore svjetlost i tako osvjetljavaju školu. Učenik koji ima kvačicu, objašnjava da ta kvačica pomaže prilikom prijenosa teških stvari u školi. Učenik koji ima teglicu za cvijeće, govori da u toj teglici ubrzano rastu biljke stvarajući tako više kisika i zaliha hrane. Učenica koja ima malu školsku ploču na kvačici, objašnjava da ta pločica pomaže novim učenicima u orijentaciji u školi. Učenik koji ima vrpču, govori da ta traka sadrži čip kojim učenici ulaze u sve prostore i tako se osigurava sigurnost. Učenica koja ima ukrasni cvijet, objašnjava da je cvijet ljekovit i pomaže pri ozljedama. *Učiteljica u ulozi vodiča obavještava učenike da, do odluke Vijeća o savršenoj školi, moraju se vratiti u regularnu školu na Zemlji. Dobivaju još jedan bombon i učiteljica u ulozi želi im sretan put. Nakon nekog vremena, učiteljica poželi učenicima dobrodošlicu u njihovu staru školu te pita kako im se svidjela aktivnost proteklih sati te im dijeli ankete o provedenim satima.*

U drugom razrednom odjelu učenici su bili postavljeni u uloge s vremenskim odmakom od središnjeg događaja. Razredni odjel pohađa devetnaest učenika, na satu je bilo prisutno osamnaest učenika. Održan je blok sat istoga dana.

Tijek aktivnosti:

*Učiteljica u ulozi tajnog agenta u crnom baloneru i sa sunčanim naočalama pokazuje učenicima predmet koji je pronađen (žig). Taj se predmet nekada koristio u savršenoj školi, a oni su, kao najuspješniji istraživači, zaduženi da otkriju čemu je služio. Učiteljica u ulozi: *Jednom davno postojala je savršena škola. I u njoj se učilo, ali bila je savršena svima uključenima. Mi ne znamo danas kako je ta škola izgledala, ali pronađen je jedan predmet koji se koristio u toj školi. Vi, kao najuspješniji istraživači, u skupinama ćete odrediti čemu je taj predmet služio i kako je pomogao da škola bude savršena.**

Učenci su podijeljeni u pet skupina, tri skupine imaju četiri člana, a dvije skupine tri člana. Imaju pet minuta za dogovor, a zatim iznose svoje ideje. Prva skupina navodi da je predmet sam pregledavao ispite, bodovao i upisivao ocjene u eDnevnik samo laganim prelaskom preko ispita. Učenci se ne bi mogli žaliti jer bi na taj način sve bilo točno pregledano i izbrojano. Dvije skupine navode da predmet prebacuje u virtualnu stvarnost na određeni datum u prošlosti koji se namjesti na njemu. Predmet prenese učenike u tu stvarnost te tako iskustveno mogu učiti. Četvrta skupina objašnjava da je predmet sam osmišljavao zadatke za vježbanje te tako poticao učenike na učenje jer je bilo zabavno. Zadatci su uvijek bili originalni i personalizirani prema dobi i osobnosti učenika. Mogao se podesiti za svaki predmet i mijenjati boje. Peta skupina smatra da je predmet olakšao posao učiteljima jer je umjesto njih pisao, radio sažetke i ocjenjivao.

Učiteljica i učenici izlaze iz uloga i dogovaraju se oko jedne ideje. Odabrana je ideja prve skupine. Učenci će u istim skupinama prikazati kratku *improvizaciju* jednog dana u savršenoj školi upotrebljavajući predmet. Za dogovor imaju deset minuta. Svaka skupina u *improvizaciji* pokazuje sat pisanja ispita i pregledavanje strojem. Neki učenici prigovaraju zbog ocjena, ali ostali komentiraju da stroj nikada ne griješi. Jedna skupina dodaje zvučni efekt kada stroj radi.

Učenci dobivaju zadatak napisati *stranicu dnevnika* lika koji su predstavljali u *improvizaciji*. Za aktivnost imaju deset minuta, a zatim predaju radove. Svi učenici uspješno izvršavaju zadatak prepričavanja iz pozicije lika koji su prikazali. Ovisno o poziciji u *improvizaciji*, neki su učenici zadovoljni strojem, neki smatraju da ih je prevario, a učenici koji su utjelovili učitelja, zaključuju da im stroj olakšava posao.

Učiteljica i učenici izlaze iz uloga i dogovaraju se tko je sve mogao biti uključen u savršenu školu. Učenci navode likove učenika, učitelja, domara, roditelja. *Učiteljica u ulozi* kaže da joj upravo javljaju da su pronađeni još neki predmeti iz savršene škole te donosi predmete.

Učiteljica predlaže da učenici preuzmu uloge likova iz savršene škole ili predmeta koje su koristili i oblikuju *muzej likova i predmeta* savršene škole, a ona će kao kustosica prolaziti kroz muzej. Učenci neko vrijeme osmišljavaju svoje uloge, a zatim formiraju muzej i dodirrom na rame počinju svoju priču u prvoj osobi. Dva učenika biraju uloge likova, ostali učenici predstavljaju predmete. *Učiteljica u ulozi* kustosa pokreće *monolog likova* u muzeju dodirrom na rame. Jedan učenik predstavlja učenika iz škole (preuzima ulogu iz početne *grupne improvizacije*) koji se ljuti zbog nepravde ocjenjivanja i objašnjava da čarobni stroj za ispravljanje nije ispravan iako mu nitko ne vjeruje. Jedan učenik preuzima lik učitelja (također iz početne *grupne improvizacije*) koji je nezadovoljan kako su učenici napisali ispit. Napominje da mu stroj za ispravljanje ispita sada jako olakšava posao. Učenica s ukrasnim cvijetom naziva se cvjetićem znanja koji

učenicima šapne sve odgovore kada se stavi na glavu. Učenica koja je odabrala kutijicu, govori da je ona čarobna kutijica koja skuplja sav izgubljeni pribor i učenici znaju gdje ga trebaju potražiti. Pametna ukosnica s pločicom drži instrukcije iz onog predmeta koji se na nju napiše. Zlatni stroj (čep) služi za učenje kod kuće i ne smije se nositi u školu. Kada se stavi na glavu, omogućuje da se nauči sve što treba znati. Takozvani skico-crtič (olovka) napravi na papiru skicu upravo onako kako ju je osoba koja drži predmet zamislila. U umirujućoj vazi raslo je cvijeće koje bi svojim mirisom umirivalo nervozne ili tužne učenike. Magična lampica pretvarala se u veliku pametnu ploču. Bedž je omogućavao apsolutno znanje onome tko bi ga stavio bez ikakvog učenja. Spužva se sama razvlačila i u jednom potezu obrisala sve što je napisano. Novčanik je služio za izricanje kazni učenicima. Zvijezda hipnotika (okvir za slike sa zvijezdom) hipnotizirala je učenike ako su bili nemirni kada bi se zatresla i tako ih smirivala. Žigic je služio za upisivanje ocjena. Ključ Krešimir, Krešo za prijatelje, baka ga zove Krešek, otvarao je vrata dobrim trolovima koji pomažu u učenju i ispravljanju ocjena. Skener (lampica) otkrivao je varaju li učenici na ispitu ili koriste šalabahter. Čarobne naočale pritiskom na desnu stranu kraj uha prikazivale su točne odgovore. Štipač Miško (kvačica) skrivao se ispod klupe i štipao neposlušne učenike.

Učenici su u ovoj aktivnosti obuhvatili sve elemente školovanja i uspješno prilagodili predmete svakodnevnoj uporabi u idealnim uvjetima. Vidljiv je utjecaj modernih tehnologija, kao i sadržaja koji ih zanimaju ili kojima su izloženi poput znanstvene fantastike ili crtanih filmova. Neki su učenici predmetima nadjenuli imena. Kao i u svakoj aktivnosti, neki su uložili više truda, a neki manje. Na završetku sata popričali smo o njihovom doživljaju aktivnosti i ispunili ankete.

3.2.2 PROCESNA DRAMA NASILJE U ŠKOLI

Kao poticaj za drugu *procesnu dramu* pod naslovom *Nasilje u školi* poslužio je članak u novinama (Prilog 1.). Učenici prvog razrednog odjela uronjeni su u središnji događaj. U razredu je na satu prisutno šesnaest od devetnaest učenika.

Tijek aktivnosti:

Učiteljica na početku predstavlja kao predtekst članak iz novina [Učenik u zagrebačkoj školi napao drugog, roditelji od srijede ne šalju djecu u školu - Index.hr](#)

Učenici izvlače iz kutijice papiriće na kojima su upisani likovi koji sudjeluju u događaju: žrtva, napadač, očevidac, učiteljica, zaključani učenici, ravnateljica, roditelji žrtve, roditelji napadača, pomoćnik u nastavi, predstavnicu Centra za socijalnu skrb, Ministarstva i Grada, stručna služba škole, liječnik, policija. Učenici

stanu u *zamrznute slike* u scenu koja u događaju jasno opisuje njihov lik. *Učiteljica u ulozi* novinarke s diktafonom dolazi do likova u *zamrznutim slikama* i intervjuira ih o događaju.

Napadač objašnjava da je napao žrtvu jer ga je provocirao i nije to više mogao trpjeti. Navodi da su bili u WC-u, učenik ga je provocirao, on ga je udario, srušio na pod i nastavio ga udarati nogama. Žrtva ga je zatim pogodila mokrim papirom. Sada se bolje osjeća. Razgovarao je sa školskim pedagogom i psihologom koji su mu objasnili da ne bi to smio raditi. Nije mu žao zbog onoga što je napravio. Žrtva plačnim glasom objašnjava da se on samo šalio, ali nije provocirao drugog učenika i bez razloga je napadnut. Ovo nije prvi puta da su se tako šalili. Ponekad tako kaže učeniku, koji ga je napao, da je spor jer ne može trčati. Ne zna je li sporo trčanje posljedica bolesti. Napadač ga je udario u nogu, trbuh i glavu. Nitko iz škole ga nije posjetio u bolnici. Čuo je da se učiteljica zaključala u razred. Bilo ga je strah tijekom napada jer je bio sam. Neće se pomiriti s napadačem čak ni ako mu se ispriča. Pomoćnik u nastavi objašnjava da dječak ima određenih poteškoća u razvoju i da se moglo očekivati da se tako nešto dogodi ako ga provociraju. Za vrijeme incidenta sjedio je izvan WC-a kako djeci ne bi bilo nelagodno ako je on unutra. Nije primijetio da se nešto događa dok očevidac nije protrčao pokraj njega i počeo zvati učiteljicu. Zavirio je zatim u WC i vidio kako napadač udara drugog učenika. Pokušao je ući u razred, ali bilo je zaključano. Već je godinu i šest mjeseci pomoćnik učeniku i nikada nije bilo problema. Koliko mu je poznato, u obitelji nema problema. Ne zna kakve će biti posljedice za dječaka, nada se najboljemu za njega. Majku žrtve zvali su iz škole u srijedu poslijepodne i javili joj što se dogodilo. Kada je stigla, u školi su već bili policija i predstavnici Centra za socijalnu skrb. Učitelji i učenici bili su u strahu. Napadač je bio na razgovoru sa stručnom službom škole. Sin joj je trenutno u bolnici. Bila je u dobrim odnosima s majkom napadača, no smatra da više neće biti. Već je razgovarala s njom, ali ona samo brani svog sina. Podnijet će prijavu jer smatra da se problem ne može riješiti u školi. Majci napadača smeta što ga se naziva napadačem jer je on dijete s problemima koje se branilo od vršnjačkog nasilja. Njen sin je taj koji je napadnut. Njeno se dijete inače ne ponaša tako, ima poteškoće u učenju, a ne u ponašanju. Dobila je informaciju da će dobiti prijavu te da će ispitati situaciju u obitelji. Policajac ne može previše komentirati slučaj. Dječakove smanjene sposobnosti dovele su do ljubomore koja je zatim dovela do incidenta. Vjeruje da je škola poduzela sve potrebne radnje. Nisu do sada imali problema s tom obitelji. Dva zaključana učenika pričaju da su bili u velikom strahu kada ih je učiteljica zaključala. Prijatelj iz razreda išao je popiti vode pod satom Matematike jer baš ne voli matematiku, a kada se vratio, ispričao je da se dva učenika tuku u školskom WC-u. Misle da je čudno da ih je učiteljica zaključala. Jedan od njih prijatelj je sa žrtvom, a napadača ne poznaje dobro. Žrtva zna ponekad zadirkivati druge učenike. Učiteljica priča da je na sat Matematike došao jedan učenik i ushićeno ispričao da je jedan dječak istukao drugog dječaka. Uplašila se za svoje učenike i zaključala učionicu kako bi im

osigurala sigurnost. Ovo je prvi puta da se takav incident dogodio u školi. Smatra da je dobro reagirala na situaciju. Nije razgovarala s drugim kolegama iz škole o incidentu. Ne zna treba li podnijeti službeno izvješće. Učenik očevidac govori da je išao popiti vode i vidio u WC-u kako jedan učenik tuče drugoga. To ga je zaprepastilo i otrčao je javiti učiteljici koja se jako uplašila i zaključala ih u učionicu. Ovo je prvi puta da se takav incident dogodio u školi. Nije prijatelj s tim dječacima. Školska pedagoginja razgovarala je s učenikom napadačem nakon incidenta. Učenik ima teškoće te stoga ima pomoćnika koji je trebao biti zadužen za dijete u tom trenutku i pomoći u toj situaciji. Učiteljica je također trebala pomoći kad je čula što se događa. Učenik je u razgovoru s njom priznao što je učinio. Školski psiholog također je razgovarao s učenikom. Svjedok događaja samo je jedan učenik jer nije bilo prisutnih učitelja. Učitelji koji se zaključavaju u učionice, ne bi trebali raditi u školi jer nisu stvoreni za takav posao. Nikada se prije nije dogodio sličan incident. Učenik napadač vjerojatno će biti isključen iz škole na neko vrijeme dok se situacija ne smiri. Za učiteljicu će biti pokrenut postupak utvrđivanja je li ispravno postupila. Ravnateljica objašnjava da je učenik s poteškoćama napao drugoga učenika koji ga je navodno maltretirao. Ovo je prvi problem s tim dječakom. Učiteljica se uplašila i zaključala u učionicu. Razgovarala je već s njom, a za posljedice će vidjeti. Obaviješteno je Ministarstvo o onome što se dogodilo. Napadnuti učenik je u bolnici, nema informacija o njegovom stanju. Idućeg dana nastava će se normalno odvijati uz pojačana dežurstva. Predstavnica Centra za socijalnu skrb navodi da se u WC-u Osnovne škole Jelkovec dogodio incident kada je jedan učenik napao drugoga učenika, a učiteljica se zaključala u učionicu s ostalim učenicima. Napadač vjerojatno neće nekoliko dana pohađati nastavu dok se situacija ne smiri, a zatim će se vratiti na školovanje. Nisu do sada imali problema s tom obitelji. Razgovarali su s ravnateljicom koja je rekla da je ovo prvi takav slučaj te da će se pobrinuti za učenika. Predstavnica Ministarstva govori da je ravnateljica obavijestila Ministarstvo o događaju. Dva dječaka potukla su se u školskom WC-u, odnosno jedan je napao drugoga. Dječak, koji je to vidio, obavijestio je učiteljicu koja se s učenicima zaključala u učionicu. Bilo je već problema u toj školi s nekom drugom djecom. Učiteljica će biti udaljena s radnog mjesta jer je trebala zaštititi dijete, a učenik napadač bit će premješten u školu za djecu s posebnim potrebama. Intervjuiranjem u *smrznutim slikama* završio je prvi sat *procesne drame*.

Drugi sat održan je nakon nekoliko dana. Na satu je prisutno petnaest učenika. Na početku sata učenici zajednički prepričavaju događaj o kojemu su čitali u novinskom članku kako bi se ukratko prisjetili priče. Zatim je provedena aktivnost pomoću dramske tehnike *anđeo i vrag*.

U aktivnosti *anđeo i vrag* uz lik napadača stanu još dva učenika i govore o tome što je trebao ili nije trebao učiniti. Lik napadača stoji u trenutku prije samoga napada.

ANĐEO: Nemoj ga namlatiti, budi dobro dijete.

VRAG: Pogledaj kako je mali, samo ga pretuci.

ANĐEO: Da se nisi usudio.

VRAG: Samo ga istuci.

ANĐEO: Ne smiješ, bit ćeš kriv.

VRAG: On te vrijeđao, bit ćete kvit.

ANĐEO: Završit će jadan u bolnici, roditelji će biti jadni.

VRAG: Nije tako loše biti u bolnici.

ANĐEO: Stići će te karma.

VRAG: Karma ne postoji.

Nakon zadnjih replika, u razredu je nestalo koncentracije i aktivnost je ovdje završena. Budući da je iz cijele priče jasno što je napadač odabrao, učenici su izvan uloga razgovarali o tome jesu li obojica dobro izvršili zadatak uvjeravanja te je li vrag uistinu imao bolje argumente. Nakon razgovora provedena je aktivnost *tunel misli* kroz koji prolazi lik napadača. Prvi puta učenik prolazi kroz tunel misli prije događaja, a drugi puta nakon događaja. Prije događaja učenici govore: *Oh, vidi, mogao bih ga malo istući. Osjećat ću se bolje. Kako je mali. Predosadan je. Dokazat ću se pred njim. Bit ću loša osoba. Vidjet će on tko je gazda. Staviti ću ga u kolica. Polit ću ga vrućom vodom.* Nakon događaja učenici govore: *Možda ipak nisam trebao. Ipak mi ga je žao. Bože, pomози. Sad svi misle da sam čudan, nisam trebao. Tko mu je kriv. Dobro obavljeno. Dobit ću ukor.*

U idućoj aktivnosti učenici *pišu zapisnik* ili *stranicu dnevnika* o događaju u prvoj osobi kao lik koji su izvukli na papiriću. Učenici uglavnom u pisanom radu pišu ono što su izrekli u govornoj vježbi. Zaključani učenici, učenik očevidac i školski psiholog navode informaciju da roditelji neće djecu puštati u školu dok se situacija ne smiri. To je informacija koju donosi novinski članak, a nitko ju nije uključio u svoju govornu vježbu. Učenici komentiraju i da su sada sretni jer ih roditelji neće puštati u školu. Vjerojatno su pri pisanoj vježbi imali više vremena za osmišljavanje pa su uklopili tu informaciju. Učiteljica priznaje u svom dnevniku da se uplašila i zbog neiskustva nije znala drugačije reagirati.

U idućoj aktivnosti svi izlaze iz uloga i razgovaraju o tome što misle kakva bi bila situacija u školi nakon mjesec dana. Vraćaju se u uloge te *učiteljica u ulozi* novinara ponovno intervjuiira likove. Napadač govori da se situacija promijenila nabolje nakon mjesec dana. Više ga nitko ne provocira, ni dječak kojeg je napao. O incidentu se više ne govori. Bio je tjedan dana isključen iz nastave i dobio je ukor. Nije mu žao zbog onoga što je učinio. Žrtva se oporavila i vratila u školu, ali neće se pomiriti s napadačem. Drugi učenici boje se napadača, ali on ga se uopće ne boji. Mnogi ga pitaju kako mu je bilo u bolnici i jesu li rane zacijelile. Učiteljica više ne radi u školi i sada bi postupila drugačije. Učenik očevidac sprijateljio se sa žrtvom nakon incidenta. Psiholog, pedagog i ravnateljica govore da se situacija smirila i da se sada više pazi na disciplinu, pojačana su dežurstva učitelja i učenike se manje pušta bez nadzora iz učionice. Pojačali su i provjeru novih zaposlenika. I oni navode da je napadač bio suspendiran, a žrtva se vratila u školu i osjeća se bolje. Zaključani učenici osjećaju se sigurnije, dobili su novu učiteljicu. Smatraju da se učenici u školi boje napadača. Majci žrtve drago je da se njezin sin znao obraniti. Liječnik daje izjavu da se napadnuti dječak potpuno oporavio i napustio bolnicu. Policajac govori da je slučaj još otvoren, a policija je oko škole pojačala ophodnje.

Nakon završne aktivnosti s učenicima je proveden razgovor i ispunili su anketu.

Učenici drugog razrednog odjela postavljeni su na udaljenost od središnjeg događaja. Na satu je prisutno osamnaest učenika od ukupno dvadeset i jednog.

Tijek aktivnosti:

Učiteljica u ulozi redatelja s klapom u ruci dijeli predtekst okupljenima i iznosi ideju da će snimiti film prema temi [Učenik u zagrebačkoj školi napao drugog, roditelji od srijede ne šalju djecu u školu - Index.hr](http://www.index.hr)

Učenici čitaju predtekst te nakon toga razgovaraju izvan uloga o tome što se dogodilo, kako komentiraju događaj, tko je sve sudjelovao u događaju. Učiteljica dijeli učenike u manje skupine i pišu sinopsis za film. Nakon desetak minuta skupine predstavljaju svoje sinopsise. Sve četiri skupine pišu vrlo slične sinopsise. Jedna skupina uključuje u sinopsis pozivanje Ministarstva, Centra za socijalnu skrb i policije, jedna skupina poziva samo policiju, a dvije skupine sinopsis završavaju u trenu zaključavanja učiteljice s učenicima u učionicu. Jedna skupina mijenja priču tako da se tučnjava događa pod odmorom, a ostali učenici navijaju. Izvan uloga učiteljica i učenici dogovaraju koji će sinopsis odabrati. Dogovaraju da će povezati dva sinopsisa koji su najopširniji, ali nijedan ne sadrži sve ključne trenutke i likove. Dogovoreni sinopsis: *Učenik odlazi u WC popiti vode i tamo ga napada drugi učenik, udara ga i obara na tlo. Drugi učenik ima pomoćnika u nastavi koji u trenutku napada nije u prostoriji. Treći učenik dolazi pred vrata WC-a, vidi što*

se događa i otrči u učionicu to prijaviti učiteljici. Učiteljica se zaključava u učionicu s ostalim učenicima. Vijest o tučnjavi odjednom je u svim medijima. U školu dolaze policija, predstavnici Ministarstva, Grada i Centra za socijalnu skrb. Roditelji odlučuju da neće puštati djecu u školu zbog incidenta.

Učiteljica i učenici izvan uloga zapisuju na ploču sve likove iz filma. Ovom aktivnošću završio je prvi sat *procesne drame*.

Drugi sat *procesne drame* održan je nakon dva dana. Na satu je prisutno dvadeset učenika. Na početku sata učenici zajedno ponavljaju radnju filma tako da svatko kaže jednu rečenicu. Zajedno još jednom čitaju sinopsis. Učenici izvlače iz kutijice papiriće s likovima koje će predstavljati u filmu. U obliku kratkih scena učenici će pokazati najvažnije dijelove događaja u formi *improvizacije*. Film će se snimati u učionici Hrvatskoga jezika. Učenici s učiteljicom izvan uloga dogovaraju prostor za prvu scenu. *Učiteljica u ulozi* snimatelja s klapom i mobitelom poziva glumce da se sprema za prvu scenu. Scene tučnjave, zaključavanja u razredu, obavještanja roditelja i novinarske reportaže izvedene su kao *improvizacije*. Scene s likovima ravnateljice, psihologa, pedagoga, Centra za socijalnu skrb, Gradskog ureda za obrazovanje, sport i mlade i Ministarstva snimljene su kao izjave likova. Svi su učenici u potpunosti bili u svojim ulogama tijekom *procesne drame*. Nekoliko je učenika trebalo početni poticaj jer nisu znali u izjavama odakle da krenu i što da ispričaju. Učenik koji se školuje po individualiziranom odgojno–obrazovnom pristupu, trebao je dodatna potpitanja tijekom izvršenja svog dijela zadatka.

U idućoj aktivnosti *učiteljica u ulozi* intervjua sve uključene u snimanje filma koji govore o događaju koji su snimali. Napadač navodi da je otišao u WC gdje je vidio učenika kako pije vodu i odlučio ga je napasti, udario ga je i srušio na tlo. Pomoćnik je to uplašeno promatrao. Žrtva govori da je pio vodu, osjetio je da ga je netko udario s leđa, gurnuo i srušio na pod. Pokušao se braniti, ali nije uspio. Škola je zvala roditelje i čuo je da se poduzimaju neke mjere. Pomoćnik govori da je svjedočio samom događaju. Učiteljica navodi da je učenik uznemireno došao u učionicu s informacijom o tučnjavi, a ona se zaključala s učenicima iz sigurnosnih razloga. Svjedok događaja govori da se osjećao ugroženo jer je sve bilo jako strašno. Roditelji govore da su dobili poziv iz škole i bili su u šoku što se dogodilo. Majka napadača navodi da je bila ljuta jer su optužili njeno dijete. Zaključani učenici bili su prestrašeni i zbunjeni. Jedna od zaključanih učenica navodi da se u početku uplašila, a zatim je shvatila da će biti kraj sata Matematike. Ravnateljica je u filmu sudjelovala s pozivom roditeljima koji je diktirala svojoj tajnici. Pedagog i psiholog navode da im je šok to što se dogodilo iako je napadač znao nekada raditi manje probleme pod odmorima. Ministarstvo i Gradski ured za obrazovanje u školu je pozvala ravnateljica i dali su izjavu za medije o tome što se dogodilo. Centar

za socijalnu skrb poznaje obitelj od ranije zbog nekih problema zanemarivanja. Novinarka u filmu sudjeluje s reportažom ispred škole u kojoj se dogodio incident.

Tijekom provedbe sati *procesne drame* primijećeno je da učenici vrlo rado pristupaju intervjuiranju te da je to jedan od najboljih postupaka uživanja u lik čije gledište prepričavaju. Tijekom intervjua, neovisno o tome radi li se o televizijskom ili radijskom prijenosu, učenici se trude govorom, stavom i biranim rječnikom što bolje prikazati lik koji utjelovljuju.

Ovom je aktivnošću završio sat.

Učenici dobivaju za domaću zadaću izraditi plakat za film koji su snimali. Učenici plakat donose na idući sat Hrvatskoga jezika. Svi plakati izloženi su u učionici te ih učenici komentiraju. Svi učenici plakat izrađuju kao crtež ili kolaž na papiru, nitko ne izrađuje digitalni plakat. Svi plakati imaju crtež i popratni tekst. Učenici su sami trebali dati naslov filmu pa tako predlažu naslove: *Strahovi u školi, Strah školskog toaleta, Bespomoćni zaštitar, Dva dječaka su se potukla u školskom WC-u, Strah u WC-u, Stop nasilju, Oš Jelkovec, Napad u WC-u, Vršnjačko nasilje, Tuča i Oš Jelkovec, Tučnjava u Oš Jelkovec, Opasnost u Oš Jelkovec, Slučaj u školi, Drama WC-a u školi, Skamenjena od straha, Spašavaj se tko može, Napad u WC-u*. Svi predloženi naslovi u provedenoj *procesnoj dram*i sveli su se na pronalaženje značenja onoga što je u *improvizaciji* bilo najvažnije, nijedan naslov nije bio simbolički.

Učenici su iznijeli svoje dojmove o provedenim aktivnostima i ispunili su anketu.

U oba razredna odjela i nakon svih provedenih sati, u učeničkim se odgovorima primjećuje da aktivnosti smatraju zabavnima te da im se sviđa što uče i ponavljaju tako da ni ne primjećuju da uče. U svim satima, osim u satu *procesne drame* snimanja filma, učenici su prepoznali da se radi o gradivu *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta*. Nakon napomene da se i u zadnjem slučaju radilo o ponavljanju istoga gradiva, učenici uspijevaju prepoznati i izdvojiti elemente gradiva. Zamjetno je da je učenicima ovakav način rada zabavan i privlačan te da su ciljevi sata ostvareni jer su svi učenici uspješno obavili vježbe usmenog i pisanog stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta. Priprema ovakvog sata zahtijeva više vremena od klasične nastave te je potrebno da je razredni odjel dobro upoznat s dramskim tehnikama koje će se provoditi unutar *procesne drame* kako bi sve aktivnosti bile uspješno ostvarene. Također je bitno dobro poznavati učenike i njihove specifičnosti kako bi se eventualno mogli prilagoditi zadatci ili metode. Sve *procesne drame* trajale su barem dva školska sata. Idealno bi bilo odraditi ih u blok satu, ali to u većini slučajeva nije bilo moguće. Prilikom kreativnih zadataka učenika, poput *improvizacije* ili *monologa*, nije uvijek moguće točno pretpostaviti koliko će aktivnost trajati te stoga treba paziti da sat

ne završi usred aktivnosti učenika. U prilikama kada sam primijetila da bi školski sat mogao završiti prije kraja planirane iduće aktivnosti, radije sam s učenicima razgovarala o do tada provedenim aktivnostima ili o njihovom dojmu sata kako se ne bi prekidale cjeline. U ovim su *procesnim dramama* aktivno sudjelovali svi učenici što često nije slučaj. Jedini zadatak koji je bio zadan za domaću zadaću (izrada plakata za film) nisu predala dva učenika. Nikada svi učenici ne naprave zadatak za domaću zadaću pa je ovaj broj predanih radova veći od uobičajenog što također dokazuje da se učenicima aktivnost sviđjela. Često se kao jedina motivacija u učeničkom radu izdvaja ocjena za uloženi trud. Budući da se radilo o satu ponavljanja te da su aktivnosti bilježene samo formativnom bilješkom, može se zaključiti da su učenici aktivno sudjelovali u radu jer su im se aktivnosti sviđjele i same po sebi bile motivirajuće.

3.3 ANALIZA NASTAVNIH AKTIVNOSTI I UČENIČKIH ANKETA

Tijekom sati provedbe navedenih *procesnih drama*, provođene su aktivnosti vezane za nastavnu jedinicu *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta*, dramske aktivnosti, vođene su bilješke o nastavnim satima te su provedene ankete o zadovoljstvu nastavnim sadržajem nakon svake *procesne drame*.

Usvojenost ishoda gradiva *Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta* provjerena je usmenom i pisanom provjerom. Uspješnost ostvarenosti ishoda boduje se prema tablici vrednovanja (Prilog 2.). Sastavnice u tablici vrednovanja su: prepričava događaj mijenjajući gledišta poštujući uzročno-posljedične veze; uživljava se u ulogu onoga koji pripovijeda i priča događaj na njegov način; unosi nove pojedinosti u priču u skladu s gledištem: osjećaje, razmišljanja, nove događaje, postupke i stavove; pripovijeda iscrpno i zanimljivo; rečenice su smislene i logično povezane; poštuje gramatička i pravopisna pravila; poštuje govorne vrednote (u usmenom prepričavanju). Kriteriji u tablici vrednovanja su: u potpunosti, uglavnom, djelomično, uz pomoć učitelja, ne prepričava prema zadanim smjernicama.

Pisana provjera ostvarena je u obliku *pisanja stranice dnevnika* o proteklom danu, odnosno pisanja zapisnika službene osobe u *procesnoj dramati Nasilje u školi*. Usmena provjera ostvarena je u obliku intervjua. Primijećeno je da svi učenici u potpunosti uspijevaju prepričavati događaj mijenjajući gledišta poštujući uzročno-posljedične veze i uživljavaju se u ulogu onoga koji pripovijeda i pričaju događaj na njegov način. Učenici uglavnom unose nove pojedinosti u priču u skladu s gledištem: osjećaje, razmišljanja, nove događaje, postupke i stavove. Najviše učenika unosi nove osjećaje u skladu s gledištem, poput straha, i nova razmišljanja (npr. bilo im je neobično da ih je učiteljica zaključala i smatraju da učitelji ne bi smjeli tako reagirati). Manji broj učenika unosi nove stavove, poput onoga da su učenici uključeni u nasilje u školi nakon događaja postali prijatelji. Pojedini učenici unose u priču nove događaje i postupke. U dramu *Savršena škola* uključuju izlet u vodeni park, školske predmete poput jahanja, izvođenja pokusa ili kreativni sat. U govornoj vježbi pripovijedanja što je koji predmet predstavljao u savršenoj školi, predmeti uglavnom postaju čarobni. U *procesnoj dramati Nasilje u školi* učenici unose više novih pojedinosti i događaja. Dodaju da je žrtva provocirala napadača prije incidenta, da su se gađali mokrim papirima, da se žrtva rugala napadaču zbog sporosti u trčanju, da je žrtva završila na bolničkom liječenju. Pojedini učenici navode da se incident dogodio pod satom Matematike kada je učenik očevidac otišao popiti vode, a neki iznose i posljedice koje je događaj imao za učiteljicu. Pojedini učenici pripovijedaju iscrpno i zanimljivo, većina učenika prepričava događaj vrlo kratko kao da se podrazumijeva da već svi sve znaju. Događaj iscrpnije prepričavaju učenici koji su trebali više vremena za pripremu i ozbiljnije pristupili zadatku. Pojedini učenici

u govornoj vježbi izgovaraju vrlo kratke rečenice ili često zastajkuju u odgovaranju što je također posljedica nedovoljne pripreme za vježbu. U pisanoj vježbi učenici uglavnom pišu smislene i logično povezane rečenice. Pojedini učenici pišu iznimno duge rečenice te pisani rad izgleda kao da se sastoji od nabiranja događaja umjesto prepričavanja. Gramatička i pravopisna pravila primjenjuje većina učenika, kod nekih se nailazi na pogreške. U usmenom prepričavanju pojedini učenici poštuju govorne vrednote, kod pojedinih se primjećuje nepoštivanje pravila intonacije ili naglaska.

U svim su provedenim *procesnim dramama* učenici zauzimali određeni položaj u odnosu na središnji događaj. Ti se položaji mogu analizirati prema devet okvira udaljenosti D. Heathcote.

U *procesnoj dram* *Savršena škola* u prvoj verziji učenici su na početku uključeni izravno u događaj. Tijekom *vođene mašte* i *grupnih improvizacija* oni su sudionici samog događaja. Njihova je uloga prisutna u trenutku svih događanja svijeta koji praktički sami u tom trenutku osmišljavaju. U aktivnosti *pisanja stranice dnevnika*, učenici su već udaljeniji od samog događaja jer se on dogodio u prošlosti u odnosu na trenutak pisanja. U tom su trenutku učenici postavljeni na okvir udaljenosti koji odgovara zastupniku.

U dnevniku učenici prikazuju događaj kojemu su prisustvovali s vremenske udaljenosti. Iz opisa u prvoj osobi te samog intimnog intoniranja početka s *Dragi, dnevniče*, jasno je da su učenici prisustvovali događaju. Prepričavaju sami događaj tako da objašnjavaju što se u danu dogodilo kako bi ga mogli razumjeti oni koji događaju nisu prisustvovali. Učenici u dnevniku zastupaju svoje gledište što je vidljivo iz elemenata koje nadodaju u dnevnik, a koji nisu bili prisutni u *improvizaciji* niti spomenuti u razgovoru izvan uloga na satu. Uglavnom su to elementi njihovih vlastitih interesa, poput igranja košarke, kreativnog sata ili odlaska na izlet. Učenici su emotivno uključeni u događaj koji prepričavaju, ali ne analiziraju okolnosti koje su dovele do takvog razvoja događaja. U aktivnosti usmene provjere usvojenosti ishoda stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta, učenici pričaju u prvoj osobi priču predmeta koji se koristi u savršenoj školi. Učenici su u ovoj aktivnosti postavljeni u okvir sudionika. U svojim izlaganjima stvaralački opisuju predmet koji predstavljaju, daju mu uglavnom čarobne osobine, ali nijedan učenik ne prepričava neki konkretni važni događaj u kojemu je predmet sudjelovao, već svi govore vrlo općenito.

U drugoj inačici učenici su na početku postavljeni u okvir kao istraživači. Učenici iz pozicije istraživača ostvaruju aktivnost usmenog stvaralačkog prepričavanja u *muzeju likova i predmeta*. Učenici su u tom trenutku vremenski udaljeni od događaja u kojima su likovi i predmeti sudjelovali jer svijet savršene škole više ne postoji i oni su smješteni u muzeju kao dokazi nekog prošlog doba. Učenici u događajima savršene škole nisu sudjelovali jer je ona postojala nekada u prošlosti. Pripovijedanjem u ulozi likova i predmeta,

učenici s vremenske udaljenosti istražuju što se, kako i zašto događalo u savršenoj školi. U pisanoj provjeri učenici su u poziciji ljetopisca. Učenici pokušavaju objektivno iznijeti događaj i prikazati kako misle da se odvijao nastavni sat u savršenoj školi. Oni su od stvarne savršene škole vremenski udaljeni i predmet koji opisuju više nije u funkciji. Njihovi zapisi ostaju kao dokumentacija za buduće naraštaje.

U *procesnoj drami Nasilje u školi* u prvoj verziji učenici su postavljeni na nekoliko razina udaljenosti i u usmenoj i u pisanoj provjeri. Žrtva i napadač u ulozi su sudionika, izravno su upleteni u događaj. Očevidac je postavljen u okvir udaljenosti svjedoka. Centralni događaj je napad na učenika u školskom WC-u. Očevidac je nazočio dijelu događaja, ali u trenu kada on o događaju izvještava, nije više izravno upleten. Očevidac nije zainteresiran za događaj i sklon analizi razloga i značenja događaja u smislu da ne zna radi čega je došlo do napada te ne poznaje dobro sudionike i njihove međusobne odnose. U okvir udaljenosti zastupnika postavljeni su zaključani učenici, učiteljica i pomoćnik u nastavi. Oni događaj zastupaju sa svog gledišta. Kod učiteljice i učenika to je strah, a pomoćnik u nastavi objašnjava kakav je dječak ustvari te da se zna kako treba s njime. U okvir udaljenosti službene osobe postavljeni su policajac, djelatnici Ministarstva i Centra za socijalnu skrb, ravnateljica, školski pedagog i psiholog te liječnik. Svaki od likova rekonstruira one točke događaja koje su važne za funkciju koju obnaša pa tako policajac izvještava o događaju s kaznene strane, predstavnica Centra za socijalnu skrb govori o stanju u obitelji, ravnateljica objašnjava koje je sve korake škola poduzela, pedagog i psiholog govore o utjecaju događaja na učenike, a liječnik iznosi kakvo je zdravstveno stanje ozlijeđenog učenika. Roditelji učenika postavljeni su u okvir udaljenosti kritičara. Roditelji nisu bili prisutni događaju, a interpretiraju ga iznoseći okolnosti s obiju strana koje su dovele do događaja. Oni brane svoje dijete, prebacuju krivicu na drugog sudionika događaja pa i šire na cijelu školsku zajednicu. U svoju priču unose elemente koji iz samog događaja nisu poznati, ali ih oni povezuju kao uzrok samog centralnog događaja. Izražavaju kako doživljavaju događaj i kako su doživjeli samo saznanje o tome što se dogodilo. U aktivnosti usmene provjere u kojoj su učenici stavljeni na vremenski odmak od mjesec dana nakon događaja, svi su u tom slučaju u okviru udaljenosti koji odgovara zastupniku. Bili su prisutni kada se događaj dogodio, sada su vremenski udaljeni i svaki lik iznosi svoje gledište na događaj, npr. napadač komentira da je bio suspendiran, misli da ga se svi boje i to mu se sviđa, žrtva se nema namjeru pomiriti s napadačem, učiteljica priznaje da je možda trebala postupiti drugačije.

U drugom razrednom odjelu svi su učenici smješteni na udaljenost umjetnika. Umjetnički je čin, u koji su učenici transformirali događaj, film i plakat. Udaljavanje je vidljivo iz toga što učenici unose nove pojedinosti u rad, raspravljaju o brojnim elementima koji se u drugim *procesnim dramama* nisu ni

spominjali, poput toga kako dočarati prostor i likove, kako učiniti radnju zanimljivom izmjenom scena, a neki osmišljavaju i karaktere likovima. Udaljavanjem od centralnog događanja, vidljivo je i da se težište priče pomiče s izvještavanja o događaju, a veća težina daje se kritičkom promišljanju stanja u društvu. U ovoj su inačici *procesne drame* učenici govorili kao glumci koji su predstavljali likove u filmu te su ustvari prepričavali događaj u konvenciji kazališta u kazalištu, odnosno drame u drami. U izradi plakata vidljivo je udaljavanje u davanju naslova filmu. Učenici tako u naslov filma uklapaju riječi strah, nasilje, tučnjava, opasnost, napad. Korištenjem ovih riječi vidljivo je da učenici događaju pristupaju kao negativnoj društvenoj pojavi. Novinski članak koji je poslužio kao polazište za ovu procesnu dramu, o događaju izvještava sažeto i precizno, bez iznošenja sudova ili osjećaja. Učenici su u ovom slučaju kao naslov odabrali upravo izražavanje osjećaja uzrokovanih događajem.

Dramske metode, kojima su učenici izgrađivali svijet *procesne drame* prije usmene i pisane provjere stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta, svakako su doprinijele bogatstvu ideja koje su zatim iznosili za razliku od klasičnih načina provođenja provjere. No, neki učenici i u klasičnom načinu pripovijedaju iscrpno i zanimljivo dok neki pripovijedaju vrlo šturo i sažeto. U radovima pojedinih učenika vidljiv je veći interes za izvršavanje zadatka od njihovih uobičajenih radova. S obzirom na udaljenost od samog događaja, većina učenika koji su postavljeni na veću udaljenost od događaja, o događaju pripovijeda opsežnije, unosi nove likove, događaje i mišljenja, kako svoja, tako i drugih sudionika događaja. Učenici koji i inače zadatke izvršavaju redovito i savjesno, pripovijedaju opsežno o događaju neovisno o udaljenosti na koju su bili postavljeni u *procesnoj drami*. Kriteriji vrednovanja poštivanja gramatičkih i pravopisnih pravila i govornih vrednota ne ovise o stupnju udaljenosti od središnjeg događaja, već o znanju i trudu učenika.

Učenici su nakon svake provedene *procesne drame* ispunjavali anketu. Na pitanje sviđa li im se više ovakav način rada od uobičajene nastave, svi učenici odgovaraju potvrdno, a kao razloge iznose da mogu izreći svoje mišljenje, zadatke prolaze kroz igru, ne moraju puno pisati i manje uče gramatiku, svi su uključeni u rad, nastava je tako zabavnija i kreativnija, mogu se povezati i raditi nešto zajedno kao razred, slušaju druge ideje i uživaju u predstavljanju likova. Jedna učenica navodi da joj se nije svidio ovakav način rada jer neki učenici odbijaju sudjelovati. Moguće da se odgovor odnosi na neku situaciju u grupnom radu. Nekoliko učenika navodi kako su učili, a da nisu toga ni bili svjesni. Kao najzanimljiviju aktivnost, učenici izdvajaju *improvizaciju*, a zanimljivima još smatraju *intervju*, *muzej likova*, *osmišljavanje uloge predmeta*, *tehniku anđeo i vrag* i *tunel misli*. Najmanje zanimljivom aktivnosti smatraju *pisanje stranice dnevnika*, izradu plakata i čitanje članka. Može se primijetiti da su učenicima dramske igre i tehnike zanimljivije od

klasičnih nastavnih tehnika. Dramske tehnike uglavnom podrazumijevaju interaktivni način rada, slobodniju komunikaciju s drugima, iznošenje vlastitih misli i maštovitih ideja. Osuvremenjuju nastavu i primjerene su učenicima novog doba. Pružaju priliku za inovativno izražavanje te ostavljaju dojam neformalne nastave oslobađajući učenike pritiska hoće li uspješno izvršiti zadatak. Učenici navode da smatraju kako su im provedene aktivnosti pomogle u stvaralačkom prepričavanju jer je prepričavanje bilo lakše i zabavnije. Jedan učenik smatra da provedene aktivnosti nisu utjecale na njegovu vještinu stvaralačkog prepričavanja. Učenici zaključuju da im je zadatak stvaralačkog prepričavanja bilo lakše iznijeti nakon provedenih aktivnosti vjerojatno jer su bili uključeni u povezanu priču, uživljeni u lik i nisu ni primijetili da ih se procjenjuje iako to ne znaju sami objasniti. Na pitanje kako su radu pridonijeli dogovori izvan uloga prije aktivnosti, dio učenika odgovara da im je pomogla komunikacija i razmjena mišljenja te da su na taj način bili sigurni da svi prate isti redoslijed događaja. Za dio učenika iz odgovora je vidljivo da ne razlikuju dogovor izvan uloga i dogovor skupine u grupnom radu prije izvedbe. Na pitanje kako je grupni rad utjecao na uspješnost stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta, učenici uglavnom navode da je pridonio i poboljšao njihovu izvedbu, ali teško objašnjavaju odgovor. Neki od ponuđenih odgovora su da su na taj način čuli druga mišljenja i više dobrih ideja te su se lakše snalazili u prostoru (iz odgovora je nejasno misli li se na snalaženje u prostoru u grupnoj improvizaciji ili u predočavanju prostora pri stvaralačkom prepričavanju). Jedan učenik navodi da grupni rad nije nikako utjecao na njegovo prepričavanje, a također i jedna učenica navodi da joj nije pomogao grupni rad jer se njeno mišljenje razlikuje od mišljenja grupe u kojoj je sudjelovala. Analizom odgovora na pitanje je li lakše prikazati događaj u trenutku događanja ili nakon nekog vremena, primjećuje se da učenici ne razumiju pojam udaljenosti i njegova značenja za priču. S obzirom na to nisu ni u mogućnosti procijeniti vlastitu efikasnost u prepričavanju s promjenom gledišta ovisno o udaljenosti na koju su postavljeni u trenutku prepričavanja. Učenici udaljenost u vremenu promatraju u stvarnom vremenu kao udaljenost od trenutka kada su upoznati s događajem na nastavi. Tek nekoliko učenika navodi kao odgovor da je priču lakše prepričavati s veće udaljenosti jer znaju što se dogodilo i kako je to utjecalo na druge uključene u događaj, a jedna učenica navodi da joj je lakše bilo prepričavati nakon snimanja filma jer nije bila izravno uključena u događaj, već je prepričavala priču koju su stvorili. U analizi anketa nije primijećena razlika u odgovorima s obzirom na udaljenost od glavnog događaja.

Razredni odjeli u kojima su provedene navedene *procesne drame*, navikli su na rad s dramskim metodama u nastavi te nije bilo otpora pojedinaca prema takvom načinu rada. Iz konačnih rezultata provjere stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta vidljivo je da ne ulažu svi učenici jednak trud u rad. Pojedini učenici ne vole rad u grupi te to i navode u anketi iako to nije vidljivo u radu i izvedbi grupe.

Pojedincima treba više vremena i poticaja jer se srame „nastupati“ iako, formalno, u *procesnoj drami* publike nema. Kvalitetna provedba *procesne drame* u razredu zahtijeva mnogo vremena koje je teško osigurati zbog opsežnosti gradiva. Pri provedbi *procesne drame* povezane s nastavnim gradivom u svrhu vrednovanja i ocjenjivanja, može se javiti problem jer učenici nemaju osjećaj da ih se ocjenjuje, odnosno da zadatak rade za ocjenu što je s jedne strane dobro jer su opušteni i neopterećeni pritiskom, ali problemi bi se mogli pojaviti u slučaju loših ocjena. Ove su *procesne drame* vrednovane formativno, bilješkom prema kriterijima ocjenjivanja i vrednovanja.

4 ZAKLJUČAK

Procesna drama kao dramskopedagoška metoda vrlo se uspješno uklapa u nastavu Hrvatskoga jezika. Učenicima je zanimljiv ovakav pristup radu te su aktivniji u ovakvom tipu nastave. Korištenje ovog pristupa ovisi i o razrednom odjelu te je potrebno dobro poznavati učenike s kojima ćemo pristupiti procesu kako bi sat bio uspješan. *Bowell i Heap* tako napominju da pri planiranju procesa učitelj mora proučavati temu, kontekst, okvir, znak i strategije sa stajališta dramatičara, redatelja, glumca i učitelja. (*Bowell – Heap 2005: 64*) Prilikom odabira tema i tekstova za obradu pomoću *procesne drame*, morala sam voditi računa o primjerenosti teksta za ovu metodu, organizirati rad i odabrati dramske tehnike te razmisliti koja bi uloga bila najbolje rješenje za *učitelja u ulozi*. Važno mi je bilo da učenici razumiju kada sam u ulozi, a kada im govorim kao učiteljica. Prilikom slaganja pripreme, pazila sam da kombiniram različite dramske tehnike te da aktivnosti potaknu sve učenike na uključivanje. Problemi na koje sam naišla su slaba motivacija učenika za interakciju kao i pretrpanost školskog gradiva uslijed čega ostaje malo vremena za razradu nekih aktivnosti. Razredni odjel velika je skupina učenika te je potrebno unaprijed dobro organizirati rad kako bi skupine bile podjednako uspješne te da se izbjegne mogućnost nesudjelovanja ili nediscipline.

Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta vrlo se lako prilagođava *procesnoj dram*i. U oba slučaja nailazimo na promjenu gledišta, odnosno udaljenosti te se vješto mogu uklopiti razne dramske tehnike u provedbu sata. Nakon provedenih sati, primijećeno je da učenici unose više pojedinosti i osjećaja u prepričavanje kada su na većoj udaljenosti od središnjeg događanja. Udaljavanjem njihovi radovi poprimaju širu sliku i prikaz društvenog okružja kao i kritičko promišljanje o zadanoj temi (iako oni sami nisu isto osvijestili) čime se potvrđuje osnovna teorija *Dorothy Heathcote* da je za učenika korisnije kada je udaljen od centralnog događaja. Oni učenici koji se trude u svakoj aktivnosti, bez problema izvršavaju i zadatke u sklopu *procesne drame*. Za učenike slabijeg interesa, može se primijetiti da se uključuju u dramske aktivnosti koje smatraju zabavnima, ali motivacija pada kada treba izvršiti zadatak stvaralačkog prepričavanja te su im radovi šturi i nekreativni. U anketama svi učenici (osim jednog) odgovaraju da su im dramske aktivnosti pomogle u pripremi stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta jer su se lakše uživjeli u likove.

Osim ishoda predmetnog kurikulum za Hrvatski jezik, u ovim su nastavnim satima ostvareni i ishodi međupredmetnih tema *Osobnog i socijalnog razvoja*, *Građanskog odgoja i obrazovanja* te *Učiti kako učiti*. Ishodi međupredmetnih tema sadrže razumijevanje osjećaja i potreba drugih, zalaganje za svoja i tuđa prava, prilagođavanje svojih stavova s pravilima skupine, otvorenost novim idejama, osmišljavanje

kreativnih projekata. Iz navedene analize nastavnih sati vidljivo je da je *procesna drama* pogodna za razradu međupredmetnih tema. Iz kurikuluma međupredmetnih tema vidljive su preporuke da se ishodi ostvaruju u situacijama iz svakodnevnog života i u aktivnostima koje potiču kritičko razmišljanje.

Učenici nazivaju zabavnim satom svaki onaj u kojemu se malo piše i u kojemu nemaju osjećaj da uče, već da se igraju stoga je *procesna drama* primjerena za aktivnije sudjelovanje učenika. Upravo zbog aktivnog uključivanja učenika i njihove stalne interakcije, ona je prilagođena principima novog kurikuluma koji potiče što veću aktivnost učenika.

5 LITERATURA

1. Bowell, Pamela, Heap, Brian. 2005. „Drama on the Run: A Prelude to Mapping the Practice of Process Drama”. *The Journal of Aesthetic Education*. 39(4): 58-69.
2. Breber, Katarina, Nemeč Iva, Rimac Jurinović Maša, Škuflić – Horvat, Ines. 2020. *Igrom do (spo)razumijevanja: izbor oglednih primjera dramskopedagoških radionica u nastavi hrvatskoga jezika*. Zagreb. Teatar Tirena.
3. Čubrilo, Snježana, Krušić, Vladimir i Rimac Jurinović, Maša. 2017. *Odgoj za građanstvo, odgoj za život – Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj i Školska knjiga d.o.o.
4. Dorothy Heathcote's Mantle System. Mantle of the Expert Network.
<https://www.mantlenetwork.com/frame-sistance> (pristupljeno 20.11.2022.)
5. Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet*. Zagreb: Golden marketing.
6. Haseman, Brad, Rasmussen, Bjorn. 2009. „Researching the Possibilities for Knowing in Process Drama”. U: *Planting trees of drama with global vision in local knowledge.*, ur: J.Shu i dr., 478-489. Hong Kong, IDEA Publications.
7. Heathcote, Dorothy. ur: Johnson, Liz i O'Neill, Cecily. 1984. *Collected Writings on Education and Drama*. Evanston: Northwestern University Press.
8. Krušić, Vladimir. 2020. *ML - Uloga i gluma u dramskopedagoškom radu*. Metodčki list uz predavanje *Dramska forma i njezine sastavnice* (9.5.2020.)
9. Morgan, Norah, Saxton, Juliana. 1992. *Teaching Drama: A mind of many wonders*. London: Stanley Thornes (Publishers) Ltd.
10. Narodne novine. https://www.narodne-novine.nn.hr/clanci/slizbeni/2019_01_10:215.html (pristupljeno 12.1.2024.)
11. Nemac, Iva. 2018. „Prilagodljivost zadanoga modela procesne drame u različitim odgojno–obrazovnim uvjetima”. U: *Poticanje kvalitete u dramskome stvaralaštvu*. ur. Iva Gruić, Maša Rimac Jurinović i Zrinka Vukojević. 358 – 388. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Zbornik radova – bilješke sa simpozija. 2. Znanstveno – umjetnički simpozij o dramskome odgoju. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. Hrvatska. 20. – 22. rujna 2018.
12. O'Neill, Cecily. 1995. *Drama Worlds*. Portsmouth: Heinemann.
 13. O'Toole, John. 1992. *The Process of Drama: Negotiating Art and Meaning*. London: Routledge.
 14. Piazzoli, Erika. 2010. „Process drama and intercultural language learning: an experience of contemporary Italy“. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 15 (3): 385-402.
 15. Rimac Jurinović, Maša. 2016. „Procesna drama kao učinkovit pristup u postizanju odgojnih ishoda u suvremenoj osnovnoj školi“. *Hrvatski : časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*. 14 (1): 53-72.
 16. Rimac Jurinović, Maša. 2018. „Procesna drama u kurikulumu suvremene škole“, <<https://hrcak.srce.hr/file/282926>>, (pristupljeno 4.11.2022.).
 17. Slavić, Dean, Treščec, Martina. 2014. „Examples of Motivation Using Drama Expression in Croatian Language Classes“. *Croatian Journal of Education* 16 (4): 1173 – 1198.
 18. Vukojević, Zrinka. 2016. “Dramski postupci u metodičkom oblikovanju nastave Hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole”
<https://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6292/1/Vukojevi%C4%87,%20Zrinka.pdf> (pristupljeno 19.2.2024.)
 19. Wagner, Betty Jane. 1976. *Dorothy Heathcote: Drama as Learning Medium*. Washington D.C.: National Education Association.

6 PRILOZI

6.1 PRILOG 1.

RECEPTI (HTTPS://RECEPTI.INDEX.HR) OSTALO

🔍 (/TRAZI.ASPX)

Vijesti (/vijesti) Najnovije (/najnovije?kategorija=3) Najčitanije (/najcitnije?kategorija=3) Hrvatska (/vijesti/rubrika/hrvatska/22.aspx) Zagreb (/vijest

Učenik u zagrebačkoj školi napao drugog, roditelji od srijede ne šalju djecu u školu

HINA

15:49, 28. listopada 2022.

Foto: Emica Elvedji/PIXSELL

MINISTARSTVO znanosti i obrazovanja potvrdilo je da je OŠ Jelkovec, gdje su roditelji jednog razreda odlučili da neće slati djecu u školu nakon što je jedan od učenika u školskom WC-u napao drugo dijete, o tom događaju obavijestila nadležna tijela.

Dnevnik.hr objavio je informaciju da učenici jednog razreda zagrebačke osnovne škole već dva dana ne odlaze na nastavu jer su tako odlučili njihovi roditelji nakon incidenta koji se dogodio u srijedu, kada je dječak napao kolegu iz razreda na podu školskog WC-a. Nakon što je jedan od učenika to vidio, otrčao je učiteljici, koja se od straha zajedno s ostalim učenicima - zaključala u učionicu, piše taj medij.

"S učenikom kontinuirano radi stručna služba"

Ministarstvo znanosti i obrazovanja potvrdilo je Hini da se radi o OŠ Jelkovec te istaknulo da je o događaju škola obavijestila Ministarstvo, Gradski ured za obrazovanje, sport i mlade, školsku medicinu i policiju.

"Škola je izvijestila Ministarstvo o svemu što je do sada poduzela i što poduzima vezano uz navedenu problematiku. Stručna služba škole obavila je razgovor s učenikom, roditeljem te je kontaktirala Centar za socijalnu skrb", stoji u odgovoru.

Učenik koji je izazvao događaj školuje se po redovitom programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke te ima potporu pomoćnika u nastavi. Prema navodima škole, s učenikom kontinuirano radi stručna služba škole, navode iz Ministarstva.

Ravnateljica: Imamo nekoliko opcija za rješenje situacije i idemo prema rješenju

Ravnateljica OŠ Jelkovec Ljiljana Lepan Babić rekla je Hini da je škola poduzela sve korake kako bi svi učenici mogli ostvariti svoje pravo na obrazovanje. "Imamo nekoliko opcija za rješenje situacije i pokušavamo to odraditi u suradnji s roditeljima i idemo prema rješenju. Roditelji traže sigurno okruženje, mi radimo na tome", kazala je.

S djetetom koje je napalo drugo dijete bilo je nezgodnih situacija, ali nikada, ističe, do ove mjere. "Trebalo pomoći i tom djetetu, ali treba pomoći i ostaloj djeci", poručila je Lepan Babić.

Znate li nešto više o temi ili želite prijaviti grešku u tekstu?

6.2 PRILOG 2.

KRITERIJI VREDNOVANJA ZA STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

SASTAVNICE/KRITERIJI VREDNOVANJA	U POTPUNOSTI	UGLAVNOM	DJELOMIČNO	UZ POMOĆ UČITELJA	NE PREPRIČAVA PREMA ZADANIM SMJERNICAMA
prepričava događaj mijenjajući gledišta poštujući uzročno-posljedične veze					
uživljava se u ulogu onoga koji pripovijeda i priča događaj na njegov način					
unosí nove pojedinosti u priču u skladu s gledištem: osjećaje, razmišljanja, nove događaje, postupke i stavove					
pripovijeda iscrpno i zanimljivo					
rečenice su smislene i logično povezane					
poštuje gramatička i pravopisna pravila					
poštuje govorne vrednote (u usmenom prepričavanju)					

6.3 PRILOG 3.

Anketni upitnici za ispitivanje stavova učenika o provedenim nastavnim satima

ANKETNI LISTIĆ 1 – SAVRŠENA ŠKOLA A

STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

1. Je li ti se ovakav način nastave svidio više ili manje od uobičajene nastave? Objasni zašto.

2. Koja ti je aktivnost bila najzanimljivija, a koja najmanje zanimljiva (zamišljeno putovanje, raspored sati, stranica dnevnika, projekt za opstanak, priča predmeta)) Objasni zašto.

3. Jesi li pomoću ovakvih aktivnosti lakše odradio/la zadatak stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta?

4. Kako su radu pridonijeli dogovori prije aktivnosti izvan uloga?

5. Kako je grupni rad pridonio tvom uspješnom stvaralačkom prepričavanju s promjenom gledišta?

Ime i prezime: _____

ANKETNI LISTIĆ 2 – SAVRŠENA ŠKOLA B

STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

1. Je li ti se ovakav način nastave svidio više ili manje od uobičajene nastave? Objasni zašto.

2. Koja ti je aktivnost bila najzanimljivija, a koja najmanje zanimljiva (osmišljavanje što je predmet, grupni rad jedan dan u školi, muzej likova i predmeta)? Objasni zašto.

3. Jesi li pomoću ovakvih aktivnosti lakše odradio/la zadatak stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta?

4. Kako su radu pridonijeli dogovori prije aktivnosti izvan uloga?

5. Kako je grupni rad pridonio tvom uspješnom stvaralačkom prepričavanju s promjenom gledišta?

Ime i prezime: _____

ANKETNI LISTIĆ 3 – NASILJE U ŠKOLI A

STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

1. Je li ti se ovakav način nastave svidio više ili manje od uobičajene nastave? Objasni zašto.

2. Koja ti je aktivnost bila najzanimljivija, a koja najmanje zanimljiva (čitanje novinskog članka, stvaranje zamrznutih slika, intervju lika, anđeo i vrag, tunel misli, pisanje dnevnika/zapisnika, intervju nakon mjesec dana)? Objasni zašto.

3. Jesi li pomoću ovakvih aktivnosti lakše odradio/la zadatak stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta?

4. Kako su radu pridonijeli dogovori izvan uloga?

5. Je li lakše bilo prikazati događaj u trenutku događanja ili nakon nekog vremena? Objasni zašto.

Ime i prezime: _____

ANKETNI LISTIĆ 4 – NASILJE U ŠKOLI B

STVARALAČKO PREPRIČAVANJE S PROMJENOM GLEDIŠTA

1. Je li ti se ovakav način nastave svidio više ili manje od uobičajene nastave? Objasni zašto.

2. Koja ti je aktivnost bila najzanimljivija, a koja najmanje zanimljiva (čitanje novinskog članka, izrada sinopsisa za film, dogovor uloga, improvizacija/snimanje filma, intervju, izrada plakata)? Objasni zašto.

3. Jesi li pomoću ovakvih aktivnosti lakše odradio/la zadatak stvaralačkog prepričavanja s promjenom gledišta?

4. Kako su radu pridonijeli dogovori izvan uloga?

5. Je li lakše bilo prikazati događaj u trenutku događanja ili nakon nekog vremena? Objasni zašto.

Ime i prezime: _____

6.4 PRILOG 4.

Pripreme za nastavne sate

ŠKOLA	OSNOVNA ŠKOLA ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	
IME UČITELJA	MONIKA HARAMINČIĆ	
DATUM: 5.6.2023., 9.6.2023.	RAZREDNI ODJEL: 6. d	REDNI BROJ SATA: 179., 180.
NASTAVNO PODRUČJE	Hrvatski jezik i komunikacija	
NASTAVNA TEMA	Savršena škola	
NASTAVNA JEDINICA	Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta	
TIP NASTAVNOG SATA	Ponavljjanje/vježba	
NASTAVNE METODE: Govorenje, pisanje, heuristički razgovor	NASTAVNI OBLICI: Frontalni, individualni, rad u grupi	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: bilježnica, ploča, rekviziti, snimač
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI PREDMETNOG KURIKULUMA	OŠ HJ A.6.1. Učenik govori i razgovara o pročitanim i poslušanim tekstovima. OŠ HJ A.6.2. Učenik sluša tekst, sažima podatke u bilješke i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ A.6.3. Učenik čita tekst, uspoređuje podatke prema važnosti i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ B.6.4. Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta.	
RAZRADA ISHODA	Učenik: - primjenjuje obrasce vođenja razgovora s obzirom na vrstu i svrhu razgovora i pripovijeda s različitih točaka gledišta	

	– izlaže na zadanu temu prema zadanoj strukturi i smjernicama, poštuje temu, izlaže logično, iscrpno i zanimljivo, pokazuje bogatstvo leksika i teži originalnosti – pripovijeda s različitih točaka gledišta, poštuje uzročno-posljedične veze, pripovijeda iscrpno i zanimljivo, služi se govornim vrednotama za zadržavanje pozornosti slušatelja – razlikuje i mijenja brzinu govorenja (usporena, srednja i ubrzana) kako bi postigao željeni učinak na slušatelja – postavlja potpitanja o slušanome tekstu da bi pojasnio razumijevanje – prepričava slušani tekst služeći se bilješkama – objašnjava nepoznate riječi na temelju zaključivanja iz konteksta, traži značenje riječi u rječniku – prepričava pročitani tekst na temelju izdvojenih podataka – pripovijeda s različitih gledišta, postiže uzročno-posljedičnu povezanost teksta, u pripovijedanje unosi različite pojedinosti u skladu s gledištem
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI TEME	Učenik: - uočava da se isti problem može sagledati s različitih gledišta - prihvaća razlike u gledištima i mišljenjima - razvija komunikacijske kompetencije i uvažavajuće odnose s drugima
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI AKTIVNOSTI	Učenik: - prepričava mijenjajući gledište, a time i pojedinosti u pripovijedanju - razumije pročitani tekst; postavlja pitanja i odgovara, sluša i objašnjava pročitani tekst - razgovara radi izmjene informacija - samovrednuje vlastiti rad i vrednuje rad ostalih učenika

POVEZANOST MEĐUPREDMETNIM TEMAMA	S	Osobni i socijalni razvoj Učiti kako učiti Građanski odgoj i obrazovanje
POSTUPCI I OBLICI VREDNOVANJA I SAMOVREDNOVANJA	I	Vrednovanje za učenje: - praćenje učenikovih aktivnosti tijekom procesa učenja i poučavanja - ciljana pitanja za provjeru razumijevanja - razmjena informacija o tijeku i rezultatima učenja - davanje povratne informacije o naučenome i smjernica za daljnje učenje Vrednovanje kao učenje: - samovrednovanje i vršnjačko vrednovanje Vrednovanje naučenog: - učnički radovi
PRILAGODBA INDIVIDUALIZIRANI PRISTUP	ZA	sažeti tekst, pojednostaviti izraz micanjem nerazumljivih riječi i kraćenjem rečenica, prilagoditi tisak i vidnu organizaciju teksta, osigurati dovoljno vremena za pripremu, čitanje i prepričavanje pripremljenoga teksta; pitanjima pomoći da lakše zamisli kako se osjeća druga osoba, pomoć učitelja i para u klupi, rad u poticajnoj grupi
ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA		
UVOD I MOTIVACIJA – 10 min		

Učiteljica u ulozi vodiča vođenom fantazijom odvodi učenike u svijet savršene škole. Na stolu nalaze vrećicu s predmetima koji su im potrebni za zadatak. Nakon dolaska, učenici komentiraju kako im se čini savršena škola.
SREDIŠNJI DIO SATA (vježba) 70 min
Učenici su prema boji papirića koji su pronašli u vrećici podijeljeni u grupe. Moraju osmisliti i prikazati u improvizaciji jedan dan u savršenoj školi. Zatim pišu stranicu dnevnika kako su proveli dan u školi. Učiteljica u ulozi glasnika donosi vijest da se savršena škola zatvara te učenici moraju napraviti projekt kojim će predstaviti važnost savršene škole. U grupama osmišljavaju projekt koji predstavlja jedan predstavnik grupe i svi zajedno odabiru koji će projekt biti prikazan vijeću za opstanak savršene škole. Učenici predstavljaju jedan predmet koji se koristio u savršenoj školi. Zadatak je predstaviti predmet u prvoj osobi.
ZAVRŠNI DIO SATA (sinteza) – 10 min
Učenici se vraćaju iz savršene škole. Ispunjavaju anketu.

ŠKOLA	OSNOVNA ŠKOLA ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	
IME UČITELJA	MONIKA HARAMINČIĆ	
DATUM: 12.6.2023.	RAZREDNI ODJEL: 6. c	REDNI BROJ SATA: 173., 174.
NASTAVNO PODRUČJE	Hrvatski jezik i komunikacija	
NASTAVNA TEMA	Savršena škola	
NASTAVNA JEDINICA	Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta	
TIP NASTAVNOG SATA	Ponavljjanje/vježba	
NASTAVNE METODE: Govorenje, pisanje, heuristički razgovor	NASTAVNI OBLICI: Frontalni, individualni, rad u grupi	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: bilježnica, ploča, rekviziti, snimač
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI PREDMETNOG KURIKULUMA	OŠ HJ A.6.1. Učenik govori i razgovara o pročitanim i poslušanim tekstovima. OŠ HJ A.6.2. Učenik sluša tekst, sažima podatke u bilješke i objašnjava značenje teksta.	

	OŠ HJ A.6.3. Učenik čita tekst, uspoređuje podatke prema važnosti i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ B.6.4. Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta.
RAZRADA ISHODA	Učenik: - primjenjuje obrasce vođenja razgovora s obzirom na vrstu i svrhu razgovora i pripovijeda s različitih točaka gledišta – izlaže na zadanu temu prema zadanoj strukturi i smjernicama, poštuje temu, izlaže logično, iscrpno i zanimljivo, pokazuje bogatstvo leksika i teži originalnosti – pripovijeda s različitih točaka gledišta, poštuje uzročno-posljedične veze, pripovijeda iscrpno i zanimljivo, služi se govornim vrednotama za zadržavanje pozornosti slušatelja – razlikuje i mijenja brzinu govorenja (usporena, srednja i ubrzana) kako bi postigao željeni učinak na slušatelja – postavlja potpitanja o slušanome tekstu da bi pojasnio razumijevanje – prepričava slušani tekst služeći se bilješkama – objašnjava nepoznate riječi na temelju zaključivanja iz konteksta, traži značenje riječi u rječniku – prepričava pročitani tekst na temelju izdvojenih podataka – pripovijeda s različitih gledišta, postiže uzročno-posljedičnu povezanost teksta, u pripovijedanje unosi različite pojedinosti u skladu s gledištem
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI TEME	Učenik: - uočava da se isti problem može sagledati s različitih gledišta - prihvaća razlike u gledištima i mišljenjima - razvija komunikacijske kompetencije i uvažavajuće odnose s drugima
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI AKTIVNOSTI	Učenik: - prepričava mijenjajući gledište, a time i pojedinosti u pripovijedanju - razumije pročitani tekst; postavlja pitanja i odgovara, sluša i objašnjava pročitani tekst - razgovara radi izmjene informacija - samovrednuje vlastiti rad i vrednuje rad ostalih učenika

POVEZANOST MEDUPREDMETNIM TEMAMA	S	Osobni i socijalni razvoj Učiti kako učiti Građanski odgoj i obrazovanje
POSTUPCI I VREDNOVANJA SAMOVREDNOVANJA	OBLICI I	Vrednovanje za učenje: - praćenje učenikovih aktivnosti tijekom procesa učenja i poučavanja - ciljana pitanja za provjeru razumijevanja - razmjena informacija o tijeku i rezultatima učenja - davanje povratne informacije o naučenome i smjernica za daljnje učenje Vrednovanje kao učenje: - samovrednovanje i vršnjačko vrednovanje Vrednovanje naučenog: - učenički radovi
ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA		
UVOD I MOTIVACIJA – 10 min		
Učiteljica u ulozi tajnog agenta iznosi učenicima priču o savršenoj školi. Oni su kao najuspješniji istraživači odabrani da otkriju čemu je služio pronađeni predmet iz vremena savršene škole.		
SREDIŠNJI DIO SATA (vježba) 70 min		
Učenici u grupama osmišljavaju čemu je predmet mogao služiti, a zatim iznose svoje ideje. Glasuju za najbolju ideju. U istim grupama rade improvizaciju koristeći predmet onako kako je odlučeno glasanjem, Prikazuju osmišljene scene. Pišu stranicu dnevnika iz lika koji su predstavljali u improvizaciji kako je protekao dan. Učiteljica i učenici izvan uloga razgovaraju tko je sve sudjelovao u savršenoj školi. Učiteljica u ulozi tajnog agenta donosi još neke predmete koji su se koristili u savršenoj školi. Učenici osmišljavaju muzej likova i predmeta iz savršene škole.		
ZAVRŠNI DIO SATA (sinteza) – 10 min		
Razgovor o provedenim aktivnostima. Ispunjavanje ankete.		

ŠKOLA	OSNOVNA ŠKOLA ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	
IME UČITELJA	MONIKA HARAMINČIĆ	
DATUM:	RAZREDNI ODJEL: 6. c	REDNI BROJ SATA: 171., 172.

7.6.2023., 9.6.2023.		
NASTAVNO PODRUČJE	Hrvatski jezik i komunikacija	
NASTAVNA TEMA	Nasilje u školi	
NASTAVNA JEDINICA	Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta	
TIP NASTAVNOG SATA	Ponavljanje/vježba	
NASTAVNE METODE: Govorenje, pisanje, heuristički razgovor	NASTAVNI OBLICI: Frontalni, individualni, rad u grupi	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: bilježnica, ploča, nastavni listić, računalo, snimač
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI PREDMETNOG KURIKULUMA	OŠ HJ A.6.1. Učenik govori i razgovara o pročitanim i poslušanim tekstovima. OŠ HJ A.6.2. Učenik sluša tekst, sažima podatke u bilješke i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ A.6.3. Učenik čita tekst, uspoređuje podatke prema važnosti i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ B.6.4. Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta.	
RAZRADA ISHODA	Učenik: - primjenjuje obrasce vođenja razgovora s obzirom na vrstu i svrhu razgovora i pripovijeda s različitih točaka gledišta - izlaže na zadanu temu prema zadanoj strukturi i smjernicama, poštuje temu, izlaže logično, iscrpno i zanimljivo, pokazuje bogatstvo leksika i teži originalnosti - pripovijeda s različitih točaka gledišta, poštuje uzročno-posljedične veze, pripovijeda iscrpno i zanimljivo, služi se govornim vrednotama za zadržavanje pozornosti slušatelja - razlikuje i mijenja brzinu govorenja (usporena, srednja i ubrzana) kako bi postigao željeni učinak na slušatelja - postavlja potpitanja o slušanome tekstu da bi pojasnio razumijevanje - prepričava slušani tekst služeći se bilješkama - objašnjava nepoznate riječi na temelju zaključivanja iz konteksta, traži značenje riječi u rječniku - prepričava pročitani tekst na temelju izdvojenih podataka	

		– pripovijeda s različitih gledišta, postiže uzročno-posljedičnu povezanost teksta, u pripovijedanje unosi različite pojedinosti u skladu s gledištem
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI TEME		Učenik: - uočava da se isti problem može sagledati s različitih gledišta - prihvaća razlike u gledištima i mišljenjima - razvija komunikacijske kompetencije i uvažavajuće odnose s drugima
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI AKTIVNOSTI		Učenik: - prepričava mijenjajući gledište, a time i pojedinosti u pripovijedanju - razumije pročitani tekst; postavlja pitanja i odgovara, sluša i objašnjava pročitani tekst - razgovara radi izmjene informacija - samovrednuje vlastiti rad i vrednuje rad ostalih učenika
POVEZANOST MEĐUPREDMETNIM TEMAMA	S	Osobni i socijalni razvoj Učiti kako učiti Građanski odgoj i obrazovanje
POSTUPCI I OBLICI VREDNOVANJA SAMOVREDNOVANJA	I	Vrednovanje za učenje: - praćenje učenikovih aktivnosti tijekom procesa učenja i poučavanja - ciljane pitanja za provjeru razumijevanja - razmjena informacija o tijeku i rezultatima učenja - davanje povratne informacije o naučenome i smjernica za daljnje učenje Vrednovanje kao učenje: - samovrednovanje i vršnjačko vrednovanje Vrednovanje naučenog: - učenički radovi
ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA		
UVOD I MOTIVACIJA – 10 min		
Učiteljica najavljuje temu nastavnog sata i pokazuje učenicima novinski članak koji zajedno čitaju. Razgovaraju o događaju, likovima koji su uključeni u događaj, informacijama koje donosi novinski članak, a koje možda nedostaju.		

SREDIŠNJI DIO SATA (vježba) 70 min
Učenici odabiru papirić na kojemu je napisan jedan od likova iz događaja opisanog u novinskom članku. Zatim prikazuju događaje u smrznutim slikama. Učiteljica u ulozi novinarke intervjuira likove u smrznutim slikama dodirujući ih na rame. Učenici zatim provode aktivnosti anđeo i vrag i tunel misli. Prikazuju tunel misli prije i nakon događaja. Pišu stranicu dnevnika ili službeni zapisnik iz lika koji su predstavljali o događajima toga dana. Izvan uloga razgovaraju što misle kakva je situacija nakon mjesec dana. Učiteljica u ulozi novinarke intervjuira likove nakon mjesec dana.
ZAVRŠNI DIO SATA (sinteza) – 10 min
Učenici ispunjavaju anketu.

ŠKOLA	OSNOVNA ŠKOLA ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	
IME UČITELJA	MONIKA HARAMINČIĆ	
DATUM: 12.6.2023., 14.6.2023.	RAZREDNI ODJEL: 6. d	REDNI BROJ SATA: 181., 182.
NASTAVNO PODRUČJE	Hrvatski jezik i komunikacija	
NASTAVNA TEMA	Nasilje u školi	
NASTAVNA JEDINICA	Stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta	
TIP NASTAVNOG SATA	Ponavljanje/vježba	
NASTAVNE METODE: Govorenje, pisanje, heuristički razgovor	NASTAVNI OBLICI: Frontalni, individualni, rad u grupi	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: bilježnica, ploča, rekviziti, snimač
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI PREDMETNOG KURIKULUMA	OŠ HJ A.6.1. Učenik govori i razgovara o pročitanim i poslušanim tekstovima. OŠ HJ A.6.2. Učenik sluša tekst, sažima podatke u bilješke i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ A.6.3. Učenik čita tekst, uspoređuje podatke prema važnosti i objašnjava značenje teksta. OŠ HJ B.6.4. Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta.	
RAZRADA ISHODA	Učenik:	

		- primjenjuje obrasce vođenja razgovora s obzirom na vrstu i svrhu razgovora i pripovijeda s različitih točaka gledišta - izlaže na zadanu temu prema zadanoj strukturi i smjernicama, poštuje temu, izlaže logično, iscrpno i zanimljivo, pokazuje bogatstvo leksika i teži originalnosti - pripovijeda s različitih točaka gledišta, poštuje uzročno-posljedične veze, pripovijeda iscrpno i zanimljivo, služi se govornim vrednotama za zadržavanje pozornosti slušatelja - razlikuje i mijenja brzinu govorenja (usporena, srednja i ubrzana) kako bi postigao željeni učinak na slušatelja - postavlja potpitanja o slušanome tekstu da bi pojasnio razumijevanje - prepričava slušani tekst služeći se bilješkama - objašnjava nepoznate riječi na temelju zaključivanja iz konteksta, traži značenje riječi u rječniku - prepričava pročitani tekst na temelju izdvojenih podataka - pripovijeda s različitih gledišta, postiže uzročno-posljedičnu povezanost teksta, u pripovijedanje unosi različite pojedinosti u skladu s gledištem
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI TEME		Učenik: - uočava da se isti problem može sagledati s različitih gledišta - prihvaća razlike u gledištima i mišljenjima - razvija komunikacijske kompetencije i uvažavajuće odnose s drugima
ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI NA RAZINI AKTIVNOSTI		Učenik: - prepričava mijenjajući gledište, a time i pojedinosti u pripovijedanju - razumije pročitani tekst; postavlja pitanja i odgovara, sluša i objašnjava pročitani tekst - razgovara radi izmjene informacija - samovrednuje vlastiti rad i vrednuje rad ostalih učenika
POVEZANOST MEĐUPREDMETNIM TEMAMA	S	Osobni i socijalni razvoj Učiti kako učiti Građanski odgoj i obrazovanje

POSTUPCI I OBLICI VREDNOVANJA SAMOVREDNOVANJA	Vrednovanje za učenje: - praćenje učenikovih aktivnosti tijekom procesa učenja i poučavanja - ciljana pitanja za provjeru razumijevanja - razmjena informacija o tijeku i rezultatima učenja - davanje povratne informacije o naučenome i smjernica za daljnje učenje Vrednovanje kao učenje: - samovrednovanje i vršnjačko vrednovanje Vrednovanje naučenog: - učenički radovi
PRILAGODBA ZA INDIVIDUALIZIRANI PRISTUP	sažeti tekst, pojednostaviti izraz micanjem nerazumljivih riječi i kraćenjem rečenica, prilagoditi tisak i vidnu organizaciju teksta, osigurati dovoljno vremena za pripremu, čitanje i prepričavanje pripremljenoga teksta; pitanjima pomoći da lakše zamisli kako se osjeća druga osoba, pomoć učitelja i para u klupi, rad u poticajnoj grupi
ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA	
UVOD I MOTIVACIJA – 10 min	
Učiteljica u ulozi redatelja predstavlja učenicima novinski članak prema kojemu će snimiti film. Razgovaraju o događaju, iznose koji bi likovi mogli sudjelovati u filmu.	
SREDIŠNJI DIO SATA (vježba) 70 min	
Učenici u grupama pišu sinopsis za film. Odabiru jedan po kojemu će snimiti film. Dogovaraju se o prostoru i scenama. Snimaju improvizirane scene i intervju s likovima. Učiteljica u ulozi novinara intervjura učenike iz uloga likova koje su predstavljali u filmu.	
ZAVRŠNI DIO SATA (sinteza) – 10 min	
Razgovor o provedenim aktivnostima. Ispunjavanje ankete.	
DOMAĆA ZADAĆA	
Izraditi plakat za film i osmisliti naslov filma.	

7 ŽIVOTOPIS

Monika Haraminčić rođena je u Zagrebu gdje je završila osnovnu školu i jezičnu gimnaziju. Diplomirala je hrvatski i talijanski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Predaje Hrvatski jezik u Osnovnoj školi Antuna Gustava Matoša u Zagrebu. Radila je kao simultani i konsekutivni prevoditelj za talijanski jezik te kao predavač hrvatskog jezika za strance. Članica je Hrvatskog centra za dramski odgoj, Županijskog povjerenstva za pripremu i provedbu Smotre LiDraNo učenika osnovnih škola Grada Zagreba i Ispitnog povjerenstva za provedbu stručnih ispita razredne nastave. Cijeli život bavi se kazalištem, sudjeluje u radu amaterskih kazališnih skupina, nastupa na festivalima, usavršava se na radionicama (Off Theater Bagatella, Teatar Tirena, Hrvatski centar za dramski odgoj, Centar Knap, Cekate). Vodila je dramske radionice na hrvatskom i talijanskom jeziku (Teatar Tirena, Centar za kulturu Peščenica). Voditeljica je školske dramsko–recitatorske skupine s kojom nastupa na dramskim i radijskim smotrama i festivalima (LiDraNo, Zvezdanine staze, Festival Pozor, European School Radio, Balogijada, Priprema, pozor, kazalište, Noć kazališta). Aktivno se služi engleskim i talijanskim jezikom.

IZJAVA

kojom ja, MONIKA HARAMINČIĆ, OIB: 53092399427, studentica Specijalističkog studija dramske pedagogije u Zagrebu na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, kao autor/ica završnog specijalističkog rada s naslovom: „Procesna drama i stvaralačko prepričavanje s promjenom gledišta”

Izjavljujem da sam završni specijalistički rad izradio/la samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maše Rimac Jurinović . U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u radu citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama sukladno odredbama Pravilnika o završnom specijalističkom radu Učiteljskog fakulteta u Zagrebu. Rad je pisan u duhu hrvatskog jezika.

Dajem odobrenje da se, bez naknade, trajno pohrani moj rad u javno dostupnom digitalnom repozitoriju ustanove i Sveučilišta te u javnoj internetskoj bazi radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sukladno obvezi iz odredbe članka 83. stavka 11. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

Potvrđujem da je za pohranu dostavljena završna verzija obranjenog i dovršenog završnog specijalističkog rada. Ovom izjavom, kao autorica dajem odobrenje i da se moj rad, bez naknade, trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim studentima i djelatnicima ustanove.

Studentica:

MONIKA HARAMINČIĆ

Vlastoručni potpis

**POPIS ČLANOVA POVJERENSTVA
ZA OCJENU I OBRANU ZAVRŠNOG RADA**

- prof. dr. sc. Vladimira Velički — predsjednica
- doc. dr. sc. Maša Rimac Jurinović – mentorica i članica
- prof. dr. sc. Anita Peti-Stantić– vanjska članica (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Zagreb, 8. srpnja 2024.